

Др. РОМАН СМАЛЬ СТОЦЬКИЙ

НАРИС
СЛОВОТВОРУ ПРИКМЕТНИКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

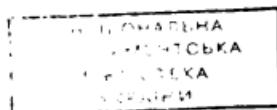
Львівським Університетом в Празі

Друкарня «Легтографія»

Др. РОМАН СМАЛЬ СТОЦЬКИЙ

НАРИС
СЛОВОТВОРУ ПРИКМЕТНИКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

Відбитка із Ювілейного Наукового Збірника Укр. Університету
в Празі, присвяченого П. Президентові Чесь. Слов. Республіки
Проф. Д-рові Т. Г. МАСАРИКОВІ
для вшанування 75 роковин його народження.

Накладом Українського Університету в Празі.

Друкарня «Легіографія».

*Президентові Ч. С. Р.
Проф. Т. І. МАСАРИКОВІ
з виразом глибокої вдячності та пошани.*

ПЕРЕДМОВА.

1. Оці сторінки містять у собі опрацювання словотвору прикметників української мови на підставі матеріалу, що вийшов у книгу: Грінченко: «Словарик української мови», Київ, 1909. (вібрала редакція журнала «Кіевская Старина», упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко).

Цей нарис є паралелем до моєї праці про словотвір українських іменників, виданої німецькою мовою: *Abriss der Ukrainischen Substantivbildung*, Wien, 1915, Buchhandlung der Szewczenko — Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

2. І в цій нашій праці ми не ставимо собі за мету знайти ще декілька прикладів для рідких, неживих формансів, а вся наша увага в першій мірі звернена на живу мову та її формантичні засоби для творби прикметників.

Це, чого досі в нашій граматичній літературі не зроблено, а власне: скатальний ізувати наш формантичний інвентар прикметників, змалювати його генетичний розвиток та повизначувати сферу значінь поодиноких формансів, і є цілью цієї праці.

3. У ній ми додержуємося такого порядку: виходимо від визначеного прасловянського формансу (поданого латинкою), виказуємо порівняннями зі староболгарським (староцерковнослов'янським) та інчими мовами його ще живі формациї та слідимо далі за його розвитком, розглянувшись в українській мові, засновуючи в осібнім уступі ще сферу його значіння.

Форманси наведені в порядку за працею: «Dr. Wenzel Vondrak: Vergleichende Slawische Grammatik, Göttinger Sammlung Indogermanischer Grammatiken, Göttingen, Vandenhoeck — Ruprecht, 1924.

На початку кожної формантичної категорії, котру в праці обговорюємо, подано графічний нарис розвитку відповідної групи, а на кінці розвідки міститься ще впорядкування прикметникових формансів зі становища їх значіння та походження.

4. Словар Гринченка є збіркою лексикографічних матеріалів із усіх українських діялктів і на наші передвионні часи, очевидно, це був великий твір. Але зі становища граматики він має великий недостачі щодо визначення значінь, акценту та загального опрацювання, тим то далеко не відповідає вимогам новітнього мовоznавства. Та ще він неповний і містить в собі тільки частину нашого засобу слів.

А проте ми вважаємо завданням першої конечності граматично опрацювати матеріал цього словаря, хотівши пізніше тут і там показуватись би потрібними деякі коректури, через неповність та неточність цього матеріалу.

Але тут то і також причина, чому опрацювання акценту ми виділили із нашої праці. Ми повернемось до цього питання у спеціальній розвідці.

5. Щодо термінології, то мусимо замітити, що ми вживавши терміну не: «наросток», а: «форманс» (*elementum formans*). А це із цієї причини, що наросток має в українській граматичній термінології подвійне значення: й суфікс, й формансу*). Для популярної граматики термін: «наросток» цілком вистачає, але в науці цього сплутування допускати не слід. I, замісце кувати новий термін, ми вживавмо загальноєвропейського, побудованого, як усі наукова термінологія мовознавства, на латині. Користуючись цією термінологією, ми йдемо тим самим шляхом, що і проф. Е. Тимченко: «Українська Граматика», Київ 1917, 1918.

6. Ми вживавмо таких скорочень:

B. E. W. = Dr. Erich Beineker, Slawisches Etymologisches Wörterbuch, I. Band. Heidelberg 1913. Carl Winter.

V. Sl. Gr. = Dr. Wenzel Vondrak: Vergleichende Slawische Grammatik, I. Band, Göttingen, 1924.

SS. Ga. Ukr. Gr. = Stephan v. Smal Stockyj und Theodor Gartner: Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache, Wien 1913.

лт. = латинське слово.

лат. = латишське

лит. = литовське

гр. = грецьке

гт. = готицьке

prus. = пруське

стб. = староболгарське слово.

стн. = старонімецьке

стінд. = староіндійське

Прага 1.—XI. 1923.

Автор.

*) Про ріжницю між формансом і суфіксом див. Carl Brugmann: Kürze Vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen, Strassburg, 1904. Carl Trübner. § 365.

ЗМІСТ.

I.

А. Форманси первісних -о- і -а- пнів.

	стор.
1. Вокалічні форманси	1
Ф. - <i>о</i> , стб. - <i>а</i>	9
Ф. -* <i>ю</i> -, -* <i>їю</i> -, укр. - <i>иї</i>	9
Ф. - <i>ячий</i>	11
2. - <i>а-</i> форманси	12
Ф. - <i>ю</i> -, укр. - <i>и-й</i>	12
Ф. - <i>аво</i> -, укр. - <i>ав-ий</i>	12
Ф. - <i>явий</i>	13
Ф. - <i>ляєвий</i>	15
Ф. - <i>іво</i> -, укр. - <i>и-и-й</i>	15
Ф. - <i>ливий</i>	16
Ф. - <i>чівий</i>	19
Ф. - <i>ово</i> -, укр. - <i>е-й</i>	19
Ф. - <i>евий</i> , - <i>евий</i> ..	20
Ф. - <i>ова</i> , - <i>ева</i> .	24
Ф. - <i>івна</i>	24
Ф. - <i>ові</i>	24
Ф. - <i>ковий</i>	24
3. - <i>и-</i> форманси.....	25
Ф. - <i>по</i> -, укр. - <i>и-й</i> ..	25
Ф. - <i>яній</i>	26
Ф. - <i>еваній</i>	27
Ф. - <i>ёпо</i> - (- <i>ено</i> -), укр. - <i>ян-ий</i>	27
Ф. - <i>ъло</i> -, укр. - <i>ын-ий</i>	29
Ф. - <i>овній</i>	32
Ф. - <i>зъло</i> -, укр. - <i>и-й</i>	34
Ф. - <i>tъло</i> -, укр. - <i>тн-ий</i>	34
Ф. - <i>альний</i> .	34
Ф. - <i>тельний</i> .	35
Ф. - <i>нб</i> .	35
Ф. - <i>івній</i>	35
Ф. - <i>альний</i> .	36
Ф. - <i>ичний</i> , - <i>чній</i> , - <i>ічний</i>	36
Ф. - <i>арній</i> , - <i>ерній</i> .	36

Ф. - <i>етний</i> , (- <i>утний</i>)	36
Ф. - <i>енний</i>	36
Ф. - <i>язний</i>	37
Ф. - <i>езний</i> , - <i>энний</i> .	38
Ф. - <i>елезнй</i> , - <i>енезнй</i>	38
Ф. - <i>ъде-</i> , укр. - <i>ней</i>	38
Ф. - <i>шний</i> , - <i>ешний</i> , - <i>инний</i>	39
Ф. - <i>іло-</i> , укр. - <i>ин..</i>	40
Ф. - <i>иний</i> .	40
Ф. - <i>ело-</i> , укр. <i>ен-ий</i>	41
Ф. - <i>уній</i> , - <i>юній</i> ...	41
Ф. -* <i>оній</i>	41
4. - <i>м-</i> форманси..	42
Ф. - <i>то-</i> , укр. - <i>м-ий</i> .	42
5. - <i>р-</i> форманси.....	42
Ф. - <i>то-</i> , укр. - <i>р-ий</i>	42
6. - <i>л-</i> форманси.....	43
Ф. - <i>ло-</i> , укр. - <i>л-ий</i>	43
7. - <i>т-</i> форманси...	44
Ф. - <i>то-</i> , укр. - <i>т-ий</i>	45
Ф. - <i>тво-</i> , укр. - <i>тв-ий</i>	46
Ф. - <i>ато-</i> , укр. - <i>ат-ий</i>	46
Ф. - <i>натий</i> .	47
Ф. - <i>оватий</i>	47
Ф. - <i>уватий</i>	48
Ф. - <i>юватий</i>	50
Ф. - <i>куватий</i> .	50
Ф. - <i>ајто-</i> , укр. - <i>аєт-ий</i> ..	52
Ф. - <i>ястий</i> .	53
Ф. - <i>частий</i>	53
Ф. - <i>іто-</i> , укр. - <i>ит-ий</i>	54
Ф. - <i>овитий</i>	54
Ф. - <i>істо-</i> , укр. - <i>ист-ий</i> .	55
Ф. - <i>істий</i> ..	57
Ф. - <i>аністий</i>	58
8. - <i>д-</i> форманси.....	58
Ф. - <i>до-</i> , укр. - <i>д-ий</i>	58
9. - <i>б-</i> форманси	58
Ф. - <i>бо-</i> , укр. - <i>б-ий</i> .	58
10. - <i>к-</i> форманси.	58
Ф. - <i>ко-</i> , укр. - <i>к-ий</i>	59
Ф. - <i>ъко-</i> , укр. - <i>(ъ)к-ий</i>	59
Ф. - <i>ечкий</i>	61
Ф. - <i>ючкий</i> , - <i>ичкий</i>	62
Ф. - <i>юцкий</i> , - <i>іцкий</i> , - <i>оцкий</i>	62
Ф. - <i>іський</i> , - <i>юський</i>	62
Ф. - <i>ісічкий</i> , - <i>юсічкий</i>	62

Ф. -онький.	63
Ф. -енький, -інький.	63
Ф. -есенький, -ісінський, -юсінський	65
Ф. -ъко-, укр. -ський	69
Ф. -іянський....	70
Ф. -іеський.	70
Ф. -ецький.	71
Ф. -елецький .	71
11. -с- форманси.	71
Ф. -во-, укр. -с-ий.....	71
Ф. -азо-, укр. -*ас-ий.	71
Ф. -ево-, укр. -*ес-ий.....	71
Ф. -*ісій.	72
Ф. -ізо-, укр. -*ис-ий.....	72
Ф. -ово-, укр. -*ос-ий.....	73
Ф. -изо-, укр. -усій, -юсій	73
12. -и- форманси.....	73
Ф. -в-, укр. -ш-ий.....	73

В. Форманси первісних шестистікових пнів.

Ф. -лі-, укр. -уч-ий, -юч-ий.....	74
Ф. -ущий, -ющий.	76
Ф. -ач-ий, -яч-ий.....	78
Ф. -ацій, -яцій.....	78
Ф. -ієв(+ іо-), укр. -ш-ий, -їй-ший.....	78
Ф. -чев(+ іо-), укр. -ш-ий, -ви-ний	79

II.

Поділ формансів по значенню та походженню.

1. Прикметники без ясних границь.	81
2. Присвійні прикметники.	81
3. Прикметники по матерії	81
4. Прикмети власті від речей і психічних ціх	81
5. Прикметники походження, пріналежності, породи.....	82
6. Прикмети діяльні.	82
7. Дієприкметники — прикметники....	82
8. Прикметники місця та часу.....	82
9. Поменшуючі та песливі прикметники.....	82
10. Побільшуючі та пейоративні прикметники.....	82
11. Прикметники — іменники.....	83
12. Чужі форманси.	83

I.

Форманси українських прикметників.

A). Форманси первісних-о- і -а-пнів.

1. Вокалічні форманси.

Ф. -о-, стб. -ъ; сюди належить цілій ряд прикметникових формій, що їх значіння не можна вузше зазначити. Всі вони належать до найстарших засобів слов'янських мов. В укр. мові являють ся вони в розширеній прикметниковій формі -ий, бо укр. мова, з вимогою ліяних останків, затратила іменниковоу форму прикметників. Приклади:

Блід-ий: стб. *blēdъ*; *глух-ий*: стб. *gluchъ*; *бос-ий*: стб. *bozъ*, cf. гр. *ψιλός* голий; *груб-ий*: стб. *grubъ*, cf. літ. *grubis* твердий; *довг-ий*: стб. *dъlgъ*, *dъlgъ*; гр. *долихός* довгий; *дорог-ий*: стб. *dragъ¹⁾*; cf. *дорож-ити*; *зл-ий*: стб. *zъlъ*; *люб-ий*: стб. *lъvъ*, лт. *lubido*, *libido*; *лют-ий*: стб. *lъtъ*; *мал-ий*: стб. *małъ*; *молод-ий*: стб. *mładъ*; *наг-ий*: стб. *nagъ*; *нов-ий*: стб. *nowъ*, із **nezo-*; *скор-ий*: стб. *skotъ*; *скун-ий*: стб. *skupъ*; *слаб-ий*: стб. *slabъ*; *спін-ний*: стб. *slѣpъ*; *сух-ий*: стб. *suschnъ*; *твєрд-ий*: стб. *tervъdъ*, із **tъvъr-*; *тун-ий*: стб. *tarpъ*.

У всіх цих прикметниках словотворна сила цього форманту вже мертвa зі становища теперішнього чуття мови. Ми так прикметників, властиво, більше не творимо, бо способу їх творення не відчуваємо. Вони з старою мовою спадщиною, яка примістилась під загальним закінченням прикметникової деклінації. Тільки подекуди, у проповідках, в піснях, поезії натрапляємо ми ще старі форми: Чого-б і плакав сліп, як би бачив світ! Бог хоч не скор, та влучен!²⁾.

Ф. -*io-, *-ijo-; ці форманси є окремі творчі елементи, які на думку *Meillet-a³⁾*, наростили первісно на пнях у залежності від того, чи склад був короткий (*-io-), чи довгий (*-ijo-).

¹⁾ так V. Sl. Gr., але за В. Е. W.: форманс -о- до коріння: *der-*.

²⁾ cf. SS. Га. Ukr. Gr. § 119 і Др. Василь Симович: Граматика Української Мови, Книг-Друкаріця, 1919. § 202. II.

³⁾ A. Meillet: Études sur l'etymologie et vocabulaire du vieux-slave. II. Paris 1905.

Але ці ріжиниці в слов'янських мовах не задержалась і, через спільну функцію в значенню, наступило їх переміщення. Та укр. мові ми ще можемо добавити першисний спосіб формaciї, коли пень кінчиться деякими шелестівками, а це тому, що *р е з у л ь т а т и*: шелестівка + *-jo-, їй: шелестівка + *-iyo-, с *р і ж н i*¹⁾). Але в усіх інших випадках розріжнити обох формансів важко, бо обидва дали такий самий звуковий результат. Тимо її залишається сумнів, чи це: *-jo- + *ii* (із деклінації), чи це першисне *-iyo-, стб. -ij, укр. -iу. Ми подаємо ці формациї разом, та наводимо у дужках стб. форму для порівняння:

- орел: орл-ий, (*огlyb*, орлій зір);
- князь: княж-ий, (*-jo-, княжий двір);
- ведмідь: ведмеж-ий, (*-jo-, ведмежа шуба);
- пастух: пастуш-ий, (пастуша собака);
- піх(ота): піш-ий, (піший брат);
- папуга: папуз-ий, (папужий крик);
- Бог: бож-ий, (*božij*, божий світ);
- враг: враж-ий, (*vražij*, вражий син);
- заяць: заяч-ий, (запче мясо);
- вівця: овеч-ий, (*ovčij*, овеча вовна);
- старець: стареч-ий, (стареч мова);
- чернець: чернеч-ий, (чернеч алоба);
- вдовиця: вдович-ий, (*vđovič*);
- лисиця: лисич-ий, (лисича нора);
- молодиця: молодич-ий, (молодиче життя);
- яловиця: ялович-ий, (яловичі чоботи);
- бик: бич-ий, (бичий хвіст);
- сука: суч-ий, (сучий син);
- щука: щуч-ий, (щучий хвіст);
- козак: козач-ий, (козачий степ);
- собака: собач-ий, (собача віра);
- товариця: товарич-ий, (товаричий гній);
- сорока: сороч-ий, (сорочя лапка);
- лелена: лелеч-ий, (лелече гніздо);
- мужик: мужич-ий, (мужича правда);
- різник: різнич-ий, (різничий обух);
- чарівник: чарівнич-ий, (чарівниче слово);
- чоловік: чоловіч-ий, (*člověk*);
- дівка, дівок: дівоч-ий, (дівоче серце);
- дітки, діток: діточ-ий, (діточа гра);
- жінка, жінок: жіноч-ий, (жіноча рада);
- парубок, -бка: парубоч-ий, (парубочий голос);
- анальгітично:
- робучий: робочий²⁾; (робочий день);
- співучий: спів-очий, (співоча пташка);

¹⁾ cf. 88. Ос. Ukr. Gr. § 27.

²⁾ тут вилікуло також і: робота.

іменникова форма задержалась іще у старому *Compropositum*:
дівіця: дівич- (*dēvīč*, *-ijs-, дівич вечір).

З и а ч і н и я: цей форманс наростила головно на іменниках, що означають щось живе (особи та звірят), і творить присвоєння і прикметники; себто, такі прикметники, що визначають те створіння (особу або звіря), що його назва є піном формансів, як власники або посідача даної річки.

Розвиток значення йде почасти в сторону породи, присважності.

Ф. -ячий.

З а в л з о к: описаний форманс *-ijs-, *-iio-, мав повнішу спеціалізовану функцію при живих істотах; вона звязала цей форманс із пінами на *-ent-*, які при тому самому роді іменників сповнюють важну задачу, а саме: творять: «молод» від всякого рода живих істот (рідко ростин). Отже тут є певна спільність що до роду пінів.

I так творить цей форманс (-ent- + *-ijs-): **-ячий:**

ведмедл,	-яти:	ведмедяч	-ий, (ведмедячий барліг);
вороня,	-яти:	вороняч	-ий, (вороняче ухо);
гарбузя,	-яти:	гарбузяч	-ий, (гарбузячий огуд);
голубя,	-яти:	голубяч	-ий, (голубячий воркіт);
горобя,	-яти:	горобяч	-ий, (горобячий горох);
гуся,	-яти:	гусяч	-ий, (гусяче крило);
дитя,	-яти:	дитяч	-ий, (дитяча забавка);
дівча,	-яти:	дівчач	-ий, (дівчачий голос);
зазуля,	-яти:	зазуляч	-ий, (зазуляче гніздо);
зайча,	-яти:	зайчач	-ий, (зайчача трона);
звіря,	-яти:	звіряч	-ий, (звірічний слід);
кобіля.	-яти:	кобіляч	-ий, (кобіляча голова);
козеня,	-яти:	козеняч	-ий, (козенячий кожух);
коровя,	-яти:	коровяч	-ий, (коровяче зілля);
котя,	-яти:	котяч	-ий, (котяча шерстина);
куря,	-яти:	куряч	-ий, (куряче ніжка);
лиси,	-яти:	лисеч	-ий, (лисечка шкура);
перепеля,	-яти:	перепеляч	-ий, (перепелячий крик);
теля,	-ти:	теляч	-ий, (теляча голова);
хлопя,	-ти:	хлопяч	-ий, (хлопяча хвостка);
щуря,	-ти:	щуряч	-ий, (щуряча нора);
ягня,	-ти:	ягняч	-ий, (ягняча пряжа).

В и с л і д: із цієї дуже живої групи виділилось потім **-ячий** як творчий елемент і його уживанняться при богатих іменниках, які не мають побіч себе утворених форм на *-ent-*, укр. **-я-**, **-яти:**

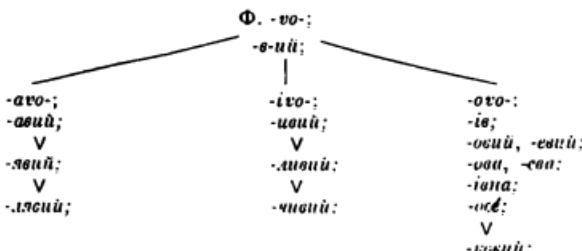
бугай:	буга	-ячий;	(бугаячий рев);
дитина:	дитин	-ячий;	(дитинячі вигадки);
кропива:	кропив	-ячий;	(кропивячі бадилля);
людина:	людин	-ячий;	(людинячі пінки);

нарубок, -ка:	наруб	-ничий, (нарубничий поне);
півень, -вни:	півн	-лчний, (півнячий гребінь);
пчола:	пчол	-ничий, (пчолячий віск);
нес, иса:	нес	-лчний, (несичий хвіст);
риба:	риб	-ничий, (рибичча спрість);
свиня, -ни:	свин	-ячий, (свиняче мясо);
скот:	скот	-ячий, (скотячий гній);

Значиня: здебільшого також присвоїне, почасто вказує на породу.

2. -e- форманси.

Нарис розвитку.

Ф. -ево-, із первісного -eo-, укр. -ев-ий. Творча сила цього формансу за земерла. Тільки декілька прикметників вказують його при етимологічній аналізі:

Кри-ев-ий: гр. *χροῖς* слабовитий, хоровитий, лат. *krails* зігнутий;

лі-ев-ий: лт. *laetus*, гр. *λαῦ(θ)ός*, до коріння: (ε)λαī-, (ε)λī-; **пра-ев-ий:** із *prō-ео-; лт. *probūs*; єоди ще в відмінкою вокалізацією: *пер-ев-ий*.

здоро-ев-ий: із *ъ-ео-доро-, до бази *dere-ео-, або *dere-у- (дерево) із первісним значенням: із доброго дерева, > сильний, > здоровий.

жси-ев-ий: жити, cf. лт. *γένεας*; лт. *vīcos*, стін. *jītā-s*: **си-ев-ий:** лт. *εγγύας*.

Отже сам цей форманс у своїй первісній формі не живий. Але, сполучений із закінченнями лінів поодиноких категорій слів у одну цілість, він витворив цілий ряд нових формансів, які проникли в слову жити учість у всіх словинських мовах, а особлив у укр. мові. Ці форманси ось пікі:

Ф. -ево-, укр. -ев-ий.

Завязок: первісне: -ево- спотукалося часто: a) із жіночими іменниками на -а:

клиша:	клиша	-евий, (клишавий кінь);
ласка:	ласка	-евий, (ласкаве слово);

луна:	луна	-вий,	(лунаний ¹) чоловік);
лука:	лука	-вий,	(лукава ²) баба);
плюга:	плюга	-вий,	(плюгавий панок);
ржа:	ржа	-вий,	(ржавий ініж);
слина:	слина	-вий,	(слинаве дитя);
сльота:	слътота	-вий,	(слътотава дніна);
стріха:	стріха	-вий,	(стріхавий пліт);
є) із дієслівними пнями на -а (-ати):			
гаркати:	гарка	-вий,	(гаркава баба);
гникати:	гника	-вий,	(гниявий хлопець);
кралати:	калара	-вий ³ ,	(калраве око);
тиркати:	тирка	-вий,	(тиркава птиця);
тривати:	трива	-вий,	(тривавий чоловік);
чірхати:	чірха	-вий,	(чірхава баба);
шіпчати:	шіпа	-вий,	(шіпаве порося);
харкотати:	харкота	-вий,	(харкотавий старець);
храпати:	храпа	-вий,	(храпавий голос);

В і с л і д: із утворених таким чином прикметників прилучилося мови це -а- до творчого закінчення, почало вважати в усіх наведених прикметниках -асий як творчий форманс, та викнвати його при личних словах:

дупло:	дупл	-авий,	(дуплава груша);
лах:	лах	-авий,	(лахавий волоцюга);
кров:	кров	-авий,	(кроевавий піт);
слюз:	слюз	-авий,	(слюзуваве сало);
циундри:	циундр	-авий,	(циундрава шматка);

З і ч а і н и я прикметників цієї групи таке: від іменників: пр и к м е т и в а ї т ی від річій, що в когось або в чогось є, що когось або щоється о п а н о в у ю т ь; від дієслів: прикмети, ваяті від того, що особи або річі діють; часто модіфікується це значення на виказаних тільки на хилу до якоїєї діяльності прикмети. Ось цей видник значення бере верх у формах цього формансу від прикметників; вони означають менший ступінь визначеності прикмети:

білий:	блі	-авий,	(білавий кінь);
жовтій:	жовт	-авий,	(жовтава курка);
золотій:	золот	-авий,	(золотавий сон);
хмурий:	хмур	-авий,	(хмуравс обличчя);
худий:	худ	-авий,	(худаве лице);

на підставі цього останнього видника значення деякі прикметники можуть дістати ще й присмак з и с в а г и.

Ф. -авий.

З а в я з о н : а) форманс -то- творив також прикметники від жіночих іменників на -я:

¹⁾ курячі спілоти.

²⁾ до виачіння: В. Е. W. Iqks.

³⁾ див: В. Е. W. kar'q., karobi.

зоря:	зоря	-вий, (зорянве небо);
гаря:	гаря	-вий, (гарячий хлопець);
кудря:	кудря	-вий, (кудрява голова);
повни:	повни	-вий, (повиняве лице);
слиння:	слиння	-вий, (слинняний дідок);
хиря:	хиря	-вий, (хирява ¹) баба);

в) форманс *-аий* творить також прикметники від іменників із **мягкими закінченнями**:

пліснъ ² :	плісн	-явий, (пліснявий хліб);
рінь:	рін	-явий, (ріннява ріка);
тінь:	тін	-явий, (тіняве дерево);

В іслід: під впливом цих формаций (в яких наше вухо вже чує властиво *-аий*, *-яй*) вилучила мова форманс *-яй* для словотвору.

Значіння цих прикметників покривається цілком із попередньою категорією.

Цей форманс творить: від іменників:

багно:	баги	-явий, (= багністий);
вода:	вод	-явий, (водява картопля);
искра:	искр	-явий, (= іскристий);
мир:	мир	-явий, (миряга ³) людина);
піна:	пін	-явий, (= піністий);
порохно:	порохи	-явий, (порохільний зуб);

від прикметників:

молодий:	молод	-явий, (молодяний парубок);
мокрий:	мокр	-явий, (мокрява земля);
русий:	рус	-явий, (русівка дівчинка);
чорний:	чорн	-явий, (чорнива дівка);
червоний:	червон	-явий, (= червонятий);

від дієслів:

гутнати:	гутн	-явий, (гутяний чоловік);
пинити:	пин	-явий, (пинява робота);

часто спостерігаємо, що від поодиноких слів утворені прикметники мають обидві форми: на *-аий* і *-яй*:

блізний:	блі	-авий, блі	-явий;
жовтій:	жовт	-авий, жовт	-явий;
рудий:	руд	-авий: руд	-явий;
жила:	жил	-авий: жил	-явий;
діра:	дір	-авий: дір	-явий;
короста:	корост	-авий: корост	-явий;

коли ми порівняємо *-блізний*: *блізний*; *жовтій*: *жовтій*, *рудий*: *рудий*; то можемо зазначити, що форманс *-явий* має п е с л и в и й відтінок.

¹ хора, слабовита; що часто неадекват.

² побіч: плісн.

³ повільна, липка.

Ф. -явій.

З а в я з о к: форманс **-явій** замічамо ми ще в формaciях від прикметників на **-ий**:

круглій: кругл **-явій**, (кругляве личко);

смуглій: смугл **-явій**, (смуглева щока);

трухлій: трухл **-явій**, (трухлявий пень);

шуплій: шупл **-явій**, (шуплявий колос);

В и с л і д: воно дали основу для сполучки **-л-а-явій** в одну цілість і виділення **-явій**:

кіст: кіст **-явій**, (кістлявий палець);

жовтій: жовт **-явій**, (= жовтий);

худорба: худор **-явій**, (худорльва дитина);

смага: смаг **-явій**, (смаглява жінка);

Значіння те саме, що й у попередній групі.

Ф. **-иво-**; укр. **-ив-ий**.

З а в я з о к: цей форманс повстав подібно як: **-аво-**. Головська **-и-**, (стб. **-и-**), належала первісно до пінів і злучила ся потім із формансом **-в-ий** (**-во-**) в одну цілість. Стало ся це двокрім шляхом. А власне основами були часті формaciї а) від дієслів на **-и-ти**, (стб. **-и-ти**);

красити: краси **-вій**, (красива¹) вода);

мислити: мисли **-вій**, (мислива²) баба);

мстити: мсти **-вій**, (мстива людина);

лестити: лести **-вій**, (лестива людина);

паскудити: паскуди **-вій**, (= паскудний);

пестити: пести **-вій**, (пестивий голос);

ревнити: ревни **-вій**, (ревнівий муж);

почтити: почти **-вій**, (почтливий газда);

служити: служи **-вій**, (служивий козак);

в) від іменників, колишніх *i* -нів:

вощ(а): воши **-вій**, (вошівши кожух);

лінь: ліни **-вій**, (ліппивий ученик);

милост: милости **-вій**, (милостиний пан);

черв(а): черви **-вій**, (червива ріпа);

В и с л і д: від подібних формaciїв і відокремилися форманс **-ив-ий** для словотвору прикметників.

Значіння: від іменників: з а в б е з п е ч е н и й у б ільшій мірі тим, що основа означає; від дієслів: д і я л ь н и й в а х и л до висказаної прикмети. Такий відтінок впливає часто на значення формaciї і від іменників, особливо коли від нього утворено дієслово.

Від іменників:

дрант: дрант **-ивій**, (дрантіва сорочка);

злоба: злобл **-ивій**, (= злобний);

¹ яка дає красу.

² хитра, зрозумла.

пархи:	парш	-ивий, (паршива голова);
плакса:	пласк	-ивий, (плаксиве дитя);
правда:	правд	-ивий, (правдиві волоські гарбузи);
хвальш:	хвальш	-ивий, (хвальшивий спосіб);
юрома:	юрод	-ивий, (діти юродиві).

Ф. *-иший*.

З а в я з о к: обговорений вище форманс *-иво-* наростиє й на прикметниках, колишніх дієприкметниках, котрі, очевидно, змінюють відтінок активного нахилу у значенню:

зайл(д)лив:	зайдл	-ивий ¹⁾ , (зайдлива собака);
зрослий:	зросл	-ивий, (те, що ріст дає);
огидний:	огидл	-ивий, (=огидний);
обридливий:	обридл	-ивий, (обридливий чоловік);
рухливий:	рухл	-ивий, (рухлива баба);
сміливий:	сміл	-ивий, (сміливий козак);
осібно тут іще згадати треба:		
мовчата:	мовчал	-ивий, (мовчалива жінка);
терпіти:	терпел	-ивий, (терпелива людина);

(аналогія:

гордий: горд-ливий, (гордливий панотець);)

В и с л і д: потреба такої категорії прикметників була, очевидно, в мові така велика, що вище наведені форми довели до виділення дуже загального формансу в укр. мові: *-иший*, злучивши *-и-* півн. із *-ией*.

З начиння цих прикметників: хотіть набувати прикмету на-вортового виконування; отже часто виконує основне поняття; що чиєся прикмета є бути охочим, здійснити до його виконування; нахиля до цього робитися прикметою.

Цей форманс творить прикметники від іменників, котрі, здебільшого, мають побіч себе дієслово, та часто зв'язані з поняттями: шуму, звуку, > сполучені з ними почуття людські, > вищі почуття; приклади:

буркіт:	буркіт	-ливий, (буркотати);
вереск:	вереск	-ливий, (верещати);
[в]стид:	[в]стид	-ливий, (в[и]стидати);
вона:	вон	-ливий, (воювати);
галас:	галас	-ливий, (галасати);
глум:	глум	-ливий, (глумитися);
гнів:	гнів	-ливий, (гнівити);
говір:	говір	-ливий, (говорити);
гуркіт:	гуркіт	-ливий, (гуркотати);
допит:	допит	-ливий, (допитувати);
жах:	жах	-ливий, (жахатися);
жених:	жених	-ливий, (женихатися);
крик:	крик	-ливий, (кричати);

¹⁾ нова формація.

лепет:	ледет	-ливий, (лепетати);
лесь:	лес(т)	-ливий, (лестити);
ляк:	ляк	-ливий, (лякати);
момот:	момот	-ливий, (момотати);
пакість:	пакіс(ть)	-ливий, (пакостити);
плач:	плач	-ливий, (плачати);
плід:	плід	-ливий, (плодити);
регіт:	регот	-ливий, (реготати);
роzapч:	роzapч	-ливий, (роzapчати);
сморід:	смород	-ливий, (смородити);
сором:	сором	-ливий, (соромити);
сум:	сум	-ливий, (сумувати);
талан:	талан	-ливий, (таланувати);
усміх:	усміх	-ливий, (усміхатися);
шум:	шум	-ливий, (шуміти);
щебет:	щебет	-ливий, (щебетати);

від жіночих іменників на -а:

бесіда:	бесід	-ливий, (бесідувати);
бурия:	бур	-ливий, (бурити);
ганьба:	ганьб	-ливий, (ганьбити);
жура:	жур	-ливий, (журити);
зараза:	зараз	-ливий, (заразити);
образа:	образ	-ливий, (образити);
охота:	охот	-ливий, (охотити);
погода:	погід	-ливий, (погодити);
покора:	покір	-ливий, (покорити);
пустота:	пустот	-ливий, (пустувати);
робота:	робіт	-ливий, (робити);
слізова:	слізъ	-ливий, (слізити);
спокуса:	спокус	-ливий, (спокусити);
угода:	угід	-ливий, (угодити);
унада:	унад	-ливий, (унадитись);
хіба:	хіб	-ливий, (хібіти);
хороба:	хороб	-ливий, (хоріти);
шаноба:	шаноб	-ливий, (шанувати);
шкода:	шкід	-ливий, (шкодити);
щастиа:	щаст(т)	-ливий, (щастити);

ось такі іменникові пні, здебільшого (*Vbabtacta*) із паралельними дієсловами, були й переходом до формациї безпосередньо від дієслів; і то від дієслів на -ати:

брехати:	брех	-ливий, (брехлива людина);
брикати:	брик	-ливий, (бриклива дівка);
бурхати:	бурх	-ливий, (бурхлива хвиля);
ворухати:	ворух	-ливий, (ворухлива дівка);
догадати:	догад	-ливий, (догадливий пан);
дорікати:	дорік	-ливий, (доріклива баба);
докучати:	докуч	-ливий, (докучливе дитя);
дристати:	дрист(т)	-ливий, (дристливе дитя);

дрімати:	дрім	-ливий, (дрімлива квітка);
адирати:	здир	-ливий, (адирливий пан);
ляяти:	лай	-ливий, (ляйливе слово);
обжирати:	обжир	-ливий, (обжирливий дядько);
пожадати:	пожад	-ливий, (пожадливий чоловік);
полохати:	полох	-ливий, (полохливий голуб);
пужати:	пуж	-ливий, (пужливий кінь);
стварати:	стар	-ливий, (старливий син);
уїдати:	уйд	-ливий, (уйдлива оса);
улізати:	уліз	-ливий, (улізливий хід);
унимати:	уним	-ливий, (унимлива ¹⁾ дівка);
хвастати:	хваст	-ливий, (хвас[т]ливий пан);
хвицати:	хвиц	-ливий, (хвицлива кобила);
хитити:	хит	-ливий, (хитлива людина);
шкваркати:	шкварк	-ливий, (шкварклива дівка);
від дієслів на -ти:		
вередити:	веред	-ливий, (вередлива кова);
дрочити:	дроч	-ливий, (дрочливе тіла),
замітити:	заміт	-ливий, (замітливий панич),
звабити:	зваб	-ливий, (звабливе срібло);
квапити:	квап	-ливий, (квапливий чоловік);
лагодити:	лагод	-ливий, (лагодлива жінка);
морочити:	мороч	-ливий, (морочлива праця);
пинідючтись:	пинідюч	-ливий, (пинідючлива дівка);
покімтити:	покімт	-ливий, (покімтлива голова);
полошти:	полош	-ливий, (полошливий кінь);
порадити:	порад	-ливий, (порадлива мати);
похопити:	похоп	-ливий, (похоплива невістка);
сварити:	свар	-ливий, (сварлива сквруха);
смутити:	смут	-ливий, (смутлива мати),
тужити:	туж	-ливий, (тужлива пісня);
улазити:	улаз	-ливий, (улаалливе хлопя);
уlestити:	улес	-ливий, (улесливий чоловік);
уразити:	ураз	-ливий, (уразливий плач);
услужити:	услуж	-ливий, (услужливий слуга);
чванитися:	чван	-ливий, (чванливе обличчя);
але рідко від інших дієслів:		
вертіти:	верт	-ливий, (вертлива малпа);
рев(i)ти:	рев	-ливий, (ревлива корова);
сон(i)ти:	сон	-ливий, (сонливий чоловік);
скрипіти:	скріп	-ливий, (скрипливі ворота);
шуткувати:	шутків	-ливий, (шуткіливий парубок);
жартувати:	жартів	-ливий, (жартільна дівка);
для прикметників: грай-ливий (грайливе сонічко); спочуй-ливий (спочуїлива душа); огрій-ливий (огрійливе сонце) треба шукати такого пояснення: ми маємо за мало таких творів, де пінем була б		

¹⁾ стадлива.

накавова форма, щоб під впливом: квалити, квалітати, квалітати: квалітивний; лайти, лай-ливий розвинулась основою: накавова форма + форманс. Ми думасмо, що грай-ливий чиста анальгія до: лай-ливий; отруй-ливий витворилося від: отруя, а з ним пішло: спочуй-ливий; огрій-ливий до огріти робить труднощі.

Далі наростиє ще -ливий і на прікметниках; здебільша, форманс мало зміняє йх значіння, тільки подекуди надає їм відтінок особлившого нахилу, як и у до чогось, він часом може дістати ін значення меншого ступеня прікмети. Більшість є утворена від інших прікметників на -ний:

важкий:	важ	-ливий, (важлива тута);
кремезний:	кремез	-ливий, (кремезлива дитина);
мовчазний:	мовчаз	-ливий, (мовчазлива жінка);
можній:	мож	-ливий, (можлива думка);
молочний:	молоч	-ливий, (молочлива ¹⁾ корова);
охайній:	охайн	-ливий, (охайніва дівчина);
підлепний:	підлеп	-ливий, (підлепливе слово);
поважний:	поваж	-ливий, (поважлива пісня);
соромяжний:	соромяж	-ливий, (соромяжлива дівка);
справедливий:	справед	-ливий, (справедливий Бог);
удачний:	удач	-ливий, (удачливе дитя);
урічний:	уріч	-ливий, (урічливе око);
суворий:	сувор	-ливий, (суворликий чоловік);
особий:	особ	-ливий, (особлива річ);

Ф. -чивий.

З а в я з о к: форманс -иво- наростиє і на -к- формансах іменників:

лапко:	лапч	-ивий, (лапти);
хапко:	хапч	-ивий, (хапти);
уступка:	уступч	-ивий, (уступти);

В и с л і д: у деяких словах знаходимо вже -ч- при формансі злиті в одну цілість:

обман:	обман	-чивий, (обманчива людина);
хильти:	хильти	-чивий, (хильчива ¹⁾ жінка);
задума:	задум	-чивий, (задумчивий хлопець);

З начиння та саме, що і в попередній групі.

Ф. -ово-, укр. -ів, із -ов; по мягких шелестівках -ів із -ев.

З а в я з о к: цей форманс повстав таким робом, що до первісного творчого елементу -во- прилучилося -о- із відмінків колишніх іменникових -еи- (у) -пнів, cf.:

стб. вуль:	вулотъ;
стб. волъ:	волотъ;

В и с л і д: від цих -у- пнів поширилося потім цей формантичний тип і на колишні -о- пні. Приклади:

¹⁾ яка дас багато молока.

²⁾ податлива.

гетьман:	гетьман	-ів, (гетьманова мати);
дід:	дід	-ів, (дідова дочка);
сват:	сват	-ів, (сватів кожух);
син:	син	-ів, (синова голова),
турчин:	турчин	-ів, (турчинова жінка);
хлібороб:	хлібороб	-ів, (хліборобів труп);
чабан:	чабан	-ів, (чабанів кінь);
чорт:	чорт	-ів, (чортів батько);
чумак:	чумак	-ів, (чумаків віл);
щупак:	щупак	-ів, (щупакова голова);
яструб:	яструб	-ів, (яструбове крило);
токар:	токар	-ів, -ева, (токарева сокира);
упир:	упир	-ів, -ева, (упирева хата);
цар:	цар	-ів, -ева, (царева собака);
швець:	шевць	-ів, -ева, (шевцеве шило);
товариш:	товариш	-ів, -ева, (товаришева стрільба);

Значення: цей форманс є один із головних засобів укр. мови для творби присвояніх прикметників. Він задержує в укр. мові ще й свою стару прикмету, що нарощує головно на словах для чоловічих осіб та жінок істот.

Цей форманс утримався ще також (мертвим) у дуже великому числі іменів сіл та міст, н. пр.: *Київ, Львів, Косів, Глухів, Розжнів, Бидинів, Борців, Харків, Неміїв, Чернігів, Проскурів, Александрів...* і т. д. Всі такі слова уживалися первісно як присвояні прикметники із додатком: *gradъ*, та потім поробились іменниками. Він творить ще також безліч родинних імен: *Драгоманів, Іванів, Соломонів, Ковалів, Семенів, Бондарів, Яковлів, Гайдуків...* і т. д. Вони також уживались первісно із додатком: *син, внук, потомок, наслідник...* а потім поробились іменниками.

У дальншому розвитку його функції почали цей форманс уживати і для нарощування іменників, що означають речі. Переходом до цього було, мабуть, нарощування на іменниках, що означали: ростини. Із цієї причини його значення розширилось. Він почав творити прикметники, що вказують, із якої матерії щось є, із чого щось зроблене; далі й якого походження, приналежності, піороди.

На цьому полі значення цей форманс дуже плодовитий у своїй ширеній (прикметниковій) формі: *-овий*.

біб:	боб	-овий, (бобовий стручок);
буряк:	буряк	-овий, (буряковий лист);
віл:	вол	-овий, (волова шкура);
волос:	волос	-овий, (волосове дно);
вплив:	вплив	-овий, (впливовий чоловік);
горох:	горох	-овий, (горохова копиця);
граб:	граб	-овий, (грабовий гай);
гряд:	гряд	-овий, (грядкова туча);

дерес:	дерес	-овий, (дерессова гілка);
дуб:	дуб	-овий, (дубовий хрест);
їжак:	їжак	-овий, (їжакове сало);
клен:	клен	-овий, (кленова тарілка);
лев:	лев	-овий, (левовий хвіст);
ліс:	ліс	-овий, (лісове шуба);
лоб:	лоб	-овий, (лобова шкура);
лопух:	лопух	-овий, (лопуховий лист);
мороз:	мороз	-овий, (морозова зіма);
оріх:	оріх	-овий, (оріхова скрипка);
пас:	пас	-овий, (пасові нитки);
плуг:	плуг	-овий, (плуговий віл);
побит:	побит	-овий, (побитовий звичай);
поїзд:	поїзд	-овий, (поїздові коні);
порох:	порох	-овий, (пороховий ріг);
ріг:	рог	-овий, (рогова худоба);
рік:	рок	-овий, (роковий ярмарок);
світ:	світ	-овий, (світова зоря);
сокіл:	сокол	-овий, (соколове око);
стіл:	стол	-овий, (столова скатерть);
сугак:	сугак	-овий, (сугаковий слід);
терен:	терен	-овий, (теренова наливка);
тік:	ток	-овий, (токові ворота);
труд:	труд	-овий, (трудовий ¹) хліб);
труп:	труп	-овий, (трупова чашка);
хорт:	хорт	-овий, (хортова самиця);
храм:	храм	-овий, (храмовий празник);
хрест:	хрест	-овий, (хрестові уставки);
четвер(г):	четверг	-овий, (четверговий хліб);
чіп:	чіп	-овий, (чоловий свердел);
шлях:	шлях	-овий, (шляхова курява);

тут треба згадати, що подібні пристметники можуть стати іменами і камі, їх то через ріжницю в акцентах: -бей і -ей. Це у словарі Грінченка не додглиено й уважено, адебільша, акцент: -ей. Але, на нашу думку, в мові чується ріжницю між цими обома родами наголошування:

берег:	берег	-бвій:	берег	-овий;
верх:	верх	-бвій:	верх	-овий;
вів:	вів	-бвій:	вів	-овий;
город:	город	-бвій:	город	-овий;
кіш:	кіш	-бвій:	кіш	-овий;
лан:	лан	-бвій:	лан	-овий;
ліс:	ліс	-бвій:	ліс	-овий;
луг:	луг	-бвій:	луг	-овий;
мир:	мир	-бвій:	мир	-овий;
міст:	міст	-бвій:	міст	-овий;

¹) також зароблення.

ніз:	ніза	-бвій:	ніз	-овій;
погріб:	погреб	-бвій:	погреб	-овій;
ряд:	ряд	-бвій:	ряд	-овій;
стен:	степ	-бвій:	степ	-овій;
суд:	суд	-бвій:	суд	-овій;
час:	час	-бвій:	час	-овій;

перші прикметники належать до вищо обговореної категорії значення: береговий цвіт; городове дерево, лісова квітка; судова палата; мостові бальки і т. д.; але другі з Ареф'ята й мають значення іменників: їх уживають перевісно із іменниками: низовий козак, мостовий сторож, лісовий стражник, кошовий атаман і т. д., але ці іменники потім повідпадали в скорій розмові. Тому ми находимо багато родинних назв, утворених цим формансом: *Вироєвий, Степовий, Вербовий* і т. д.

Далі творить цей форманс прикметники від жіночих іменників на *-а* (зебельща, ростини):

береса:	береса	-овній,	(березове листя);
верба:	верба	-овній,	(вербові дрови);
журба:	журба	-овній,	(журбова ¹) річ);
калина:	калин	-овній,	(калинова вітка);
лоза:	лоз	-овній,	(лозовий ²) пліт);
малина:	малина	-овній,	(малиновий сок);
смола:	смол	-овній,	(смолова хата);
сосна:	сосн	-овній,	(соснове відерко);
сурма:	сурм	-овній,	(сурмова спілка);
хмаря:	хмар	-овній,	(хмарова канелька);

від іменників середнього роду на *-о*, рідше:

зерно:	зерн	-овній,	(зерновий вивід);
тигло:	тигл	-овній,	(тиглова робота);
човен ³ :	човн	-овній,	(човнове весло);
чоло:	чол	-овній,	(чолова стіна);
чудо:	чуд	-овній,	(чудове лице);

але дуже рідко він наростиє на прикметниках:

хворий:	хвор	-овній,	(хворова дитина);
щедрій:	щедр	-овній,	(щедрове пиво);
ялій:	ял	-овній,	(ялова кобила);

Після мягких закінчень виступає *-овній*, за звуковими законами укр. мови у формі:

-евній	і творить прикметники того самого значення:
богатир:	богатир -евній, (богатиревий меч);
вишня:	виши -евній, (вишневий сад);
господ:	господ -евній, (господська кара);
грудень:	грудн -евній, (грудневий мороз);
груша:	груша: -евній, (грушевий квас);

¹ сумна.

² вроблений із лози.

³ човно.

журавель:	журавл	-евий, (журавлевий горох);
каганець:	каганц	-евий, (каганцева свічка);
квітень:	квіти	-евий, (квітневий вітер);
китай:	кита(й)	-евий, (китаєвий жупан);
корабель:	корабл	-евий, (кораблеві щогла);
криця:	криц	-евий, (крицева руда);
липень:	липн	-евий, (липнева смека);
місяць:	місяц	-евий, (місяцеве съвітло);
овоч:	овоч	-евий, (овочевий сад);
павич:	павич	-евий, (павичевий хвіст);
плече:	плеч	-евий, (плечевий рушник);
пузир:	пузир	-евий, (пузиреве съло);
серце:	серц	-евий, (серцева ¹) квітка);
струса:	струс	-евий, (струссеве перо);
черешня:	черешн	-евий, (черешневий сад);
яблуна:	яблун	-евий, (яблуневий цвіт);
тільки:		
кросно:	кросн	-евий, (кроснева пилка);

утворене від твердого пня. Форманс -евий є, як бачимо, в чисельності меншості супроти -овий щодо формзації. Із цієї причини, а також, мабуть, під польським впливом, якому йдуть назустріч певні фонетичні тенденції укр. мови, -овий часто витискає -евий.

І так стоять побіч себе:

борщ:	борщ	-евий: борщ -овий;
дощ:	дощ	-евий: дощ -овий;
гай:	га(й)	-евий: гай -овий;
криж:	криж	-евий: криж -овий;
соболь:	собол	-евий: соболь-овий;
струса:	струс	-евий: струса -овий;
сталі:	стал	-евий: сталь -овий;
харч:	харч	-евий: харч -овий;
хміль:	хміл	-евий: хміль -овий;

в цілому ряді випадків у Грінченка -овий виперло цілком -евий²):

бич:	бич	-овий, (бичевий кінь);
гній:	гной	-овий, (гноїрова яма);
лій:	лой	-овий, (лойова свічка);
марець:	марць	-овий, (марцювий сніг);
межа:	меж	-овий, (межовий шнур);
піч:	піч	-овий, (пічова лопата);
покій:	покої	-овий, (покоївое крісло);
спиж:	спиж	-овий, (спижкова сокира);
торч:	торч	-овий, (торчова ³) стіна);

¹) подібно до серця.

²) але у Галичині є скрізь форми: лоський, гноєвий, спижевий, хвилевий, ясеневий.

³) зроблено із торці.

тростя: тростя -овий, (тростяве бедро);
хвиля: хвиль -овий, (хвильова думка);
щertia: щertia -овий, (щertiaва земля);
ясень: ясен -овий, (ясенова дошка);

тому, що ці значення звязані, здебільшого, з поміщицьким господарством, то можна шукати причину цього явища в вище згаданих впливів. Але підпірас цей вплив бажання влегчити вимову голосівки по: ж, ч, ц, ць, ть, та паліятивованих закінченнях пін.

-ова, -ева; жіноча форма цього формансу уживавася ся як творчий форманс для іменників того, що названий у пні:

брат: брат -ова; король: корол -ева;

гетьман: гетьман -ова; цікар: цікар -ева;

професор: професор -ова; гузар: гузар -ева;
і т. д. Ці прикметники уживались колись завсіди із додатком:

«ж і к а»; тепер, із його пропущенням, вони стали іменниками.

-іана; тут треба ще згадати й розширення цього формансу:
-ов + ьла, яке є спеціалізоване для творення іменників:

бондар: бондар -івна; піп: поп -івна;

кравець: кравець -івна; гетьман: гетьман -івна;

крамар: крамар -івна; чорт: чорт -івна;

і т. д. І вони уживались колись із додатком «д о н ь к а», а тепер стали, із його пропущенням, іменниками.

-овé; середня форма формансу -овий, виробилася в спеціалізований форманс для творення імен підатку, оплати усяного рода:

вага: ваг -ове; луг: луг -ове;

верх: верх -ове; міст: мост -ове;

віз: воз -ове; млин: млин -ове;

дим: дим -ове; поле: поль -ове;

і всі ці прикметники стали тепер пн *Appellativa* іменниками.

Ф. -ковий.

З а в я з о к: форманс -овий наростиє часто на словах, що утворені -к- формансами:

подарок, рку: подарок -овий, (подарковий рушник);

порошок, шку: порошок -овий, (порошковий¹ звір);

початок, тку: початок -овий, (початковий буквар);

сливка: сливка -овий, (сливковий відр);

смerek: смerek -овий, (смerekова хата);

часник: часник -овий, (часниковий запах);

черпак: черпак -овий, (черпакова хватка);

ярок, -рку: ярк -овий, (яркова вода);

В и с л і д: Още -к- прилучилося до формансу -овий і виступає, сполучене в ним у формантичну цілість, у таких словах:

опис: опис -ковий, (опискове перо);

тютюн: тютюн -ковий, (тютюнкова горілка);

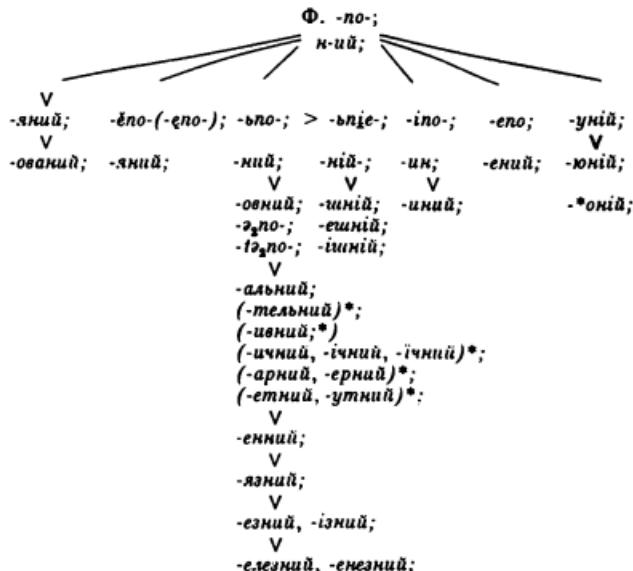
¹) якого можна стрілляти.

шабаш: шабаш-ковий (шабашкова свічка);
маліса: маліс-ковий, (маліскова горілка);

Значіння: прикметники приналежності, породи, походження, часом і якості (матерії).

3. -н- форманси.

Нарис розвитку.

Ф. -по-, укр. -н-ий; вже у прамові творено цим формансом (1). дієприкметники і (2.) ряд прикметників. Ці прикметники задержались іще й досі в укр. мові, але вже тільки як мертві спадщини; зате дієприкметникова функція цього формансу й по сей день живе і в творча. Тільки тепер ці дієприкметникові формациі стали властиво вже прикметниками.

1. Цей форманс творить дієприкметники від дієслів корінних:
брати (беру): бра-н-ий;
гнати (жену): гна-н-ий;
слати (шлю): сла-н-ий;
знати (знаю): зна-н-ий;
дати (даю): да-н-ий;

* чужі, асимільовані форманси

від дієслів на *-ати*:

вишивати:	вишива	-ний, (вишиваний рукав);
дзюбати:	дзюба	-ний, (дзюбана дівка);
заливати:	зализа	-ний, (зализана голова);
збирати:	збира	-ний, (збираний колос);
ламати:	лама	-ний, (ламаний хліб);
латати:	лата	-ний, (латана свита);
мережати:	мережка	-ний, (мережана сорочка);
мішати:	міша	-ний, (мішане тісто);
надувати:	надува	-ний, (надуваний золотом віночок);
кохати:	коха	-ний, (кохане дівча);
ковати ¹⁾ :	кова	-ний, (кований кінь);
плекати:	плека	-ний, (плекане дитя);
поливати:	полива	-ний, (поливана посуда);
репати:	репа	-ний, (репана диня);
рубати:	руба	-ний, (рубана рана);
піддати:	підда	-ний, (підданий мужик);
писати:	писа	-ний, (писаний рукава);
сипати:	сипа	-ний, (сипанаг ²⁾ сокира);
сподівати:	сподіва	-ний, (сподіваний гість);
чесати:	чеса	-ний, (чесане полотно);
халати:	хана	-ний, (ханана ³⁾ річ);
хватати:	хвата	-ний, (хватане чуже);
ховати:	хова	-ний, (хований вовк);

-якій; форманс *-ний* творить і дієприкметники від дієслів на *-яти*:

міняти:	міня	-ний;
обіцяти:	обіця	-ний;
стріляти:	стріля	-ний;
мірити:	міря	-ний;

оці форми є а з а в я з к о м формациї, що їх ми діалектично здійсмо:

молоти:	мел	-еній:мел -лний;
оженити:	ожен	-еній:ожен -яний;
нести:	нес	-еній:нес -яний;
закладати:	заклад	-ний:заклад -яний;

вони є вислідом впливу анальгії. За Сімовичем⁴⁾, ці форми часто вживаються на Київщині та Волині. Наведені там іще формациі: стулити: стул-яний; вихоплити: вихопл-яний; oddalaти: oddal-яний, — вказують на велику живучість таких форм в народній мові.

Далі творить форманс *-по-* дієприкметники від дієслів на *-увати* (*-овати*):

друкувати:	друкова	-ний, (друковане слово);
карбувати:	карбова	-ний, (карбований сволок);

¹⁾ кути.

²⁾ лита з металу.

³⁾ крадена.

⁴⁾ Др. Василь Сімович: Граматика Укра. Мови, ст. 262.

купувати: **купова** -ний, (купована річ);
 малювати: **мальова** -ний, (мальована хата);
 міркувати: **міркова** -ний, (міркований¹) чоловік;
 мурувати: **мурова** -ний, (мурований замок);
 пітлювати: **пітльови** -ний, (пітльювана муха);
 рабувати: **рабова** -ний, (рабовані коні);
 таврувати: **таврова** -ний, (тавровані вівці);
 шнурувати: **шнурова** -ний, (шнурювані брови);
 штукувати: **штукова** -ний, (штукована матерія);
-ований; ці горішні форми були звязаною для низше по-
 даних прикметників, котрі у Грінченка без відповідного дієслова,
 хоч деякі дієслова можливі (наприклад: цяткувати, цвіткувати);
 але другі вичислені прикметники вказують уже на початок
 а б стражці **ї**: **-ований**, як форманса:
 різьба: **різьб** -ований, (різьбований стовп);
 цвітка: **цвітк** -ований, (цвіткований пояс);
 цята: **цият** -ований, (циятована хустка);
 цятка: **циятк** -ований, (цияткована матерія);
 ступа: **ступ** -ований, (ступоване сукно);
 ціна: **цін** -ований, (цінована²) пляшка);
 останнє слово може бути і проста анальгія до: **кований**.

2. Прикметників, утворених формансом **-ло-, маємо**
дуже мало, усе, як згадано, стара, нежива спадщина.

чор-н-ий: із **þercħno-*, **þolgano-*, > **q̥tš-no-*;
лі-н-ивий: до стб. *lēlъ*, лт. *lenis*, із **lēd-nu-*, **lēd-ni-*;
пое-н-ий: до лт. *pīlnas*; ч' ^{*pēl-} _{пое-};
ра-н-ий: із **uṛōdh-no-*, до коріння **uṛēdh-* „сходити“;
сол-н-ий: до стб. *slanъ*, із **sol-no-*;
веро-н-ий: до стб. *vrānъ*, лт. *tārla*;
яс-н-ий: до стб. *jaznъ*, лт. *bīzkuis*.

Останки іменникових форм находимо в піснях: Ой, да летить
 чорен ворон! Ворон коню, біжі швидко! Нарвала грушок повен
 фартушок! Ой, війди, війди ясен місяцю!..

Ф. -ено(-ено-), укр. -ян-ий.

Звязок: цей форманс повстав як розширення **-ло-** таким
 робом: у прасловянськім могло було **-ѣ** розвинутися з **-е-** перед
 носовими шелестівками, або носовою голосією; н.пр.: *timъ*: стб.
tēlъ, із **tēlъ*, < **temъlъ* (*темний*). Так, отже, результат наростко-
 вання **-ло-** формансу був у деяких випадках такий: **kamen* + *no-*,
 > **kamēno-* > **kamēno-*; пор. у стболгарським: *kamēlъ*; **rūmen* +
 + *no-*, > **rūmēno-*, > **rūmēlo-*, > стб. *rūmēlъ*; **plamen* + *no-*,
 > **plamēno-*, > **plamēno-*, > стб. *plamēlъ*.

Вислід: із цих формаций був уже у слов. прямові виділився

¹⁾ поміркований.

²⁾ пляшка кута з цинком.

форманс *-ело*, який виказав ся дуже творчим; пор. у стболгарськім масмо: *drěvělъ*, *льпēлъ*, *mědělъ*, *оловѣлъ*, *vlasѣлъ*, і т. д.

Оце *-ело* повинно б за звуковими законами дати в укр. мові *-їн-(-ий)*; тимчасом, ми знаходимо: кам-яний, рум-яний, мід-яний, олов-яний.

Пояснення цього явища такі: (1.) *Meillet*¹⁾ думав, що ще в праслов. мові були якісь час одна побіч одної форми: *kamēlъ* і **katēlъ*; моск., серб., слов. і укр. мова перебрали результат із **katēlъ*, > кам-яний; зате: в стболг., болг., чеськ. та польській мові поширилась перша форма. (2.) *Leskien*²⁾ учить, що сербське *-јал* повстало із *-ело* таким чином: після гутуральних та палітальних шелестівок: *-ѣ* закінчилося в: *-а-*; cf.: стб. *voskъ*, **voskѣть*, > *воѣтанъ*, — укр. *воющаний*; стб. *zem'a*, *zem'l'a*, **zem'ѣлъ*, **zem'ѣзъ*, > *зем'ялъ*, — укр. *земляний*. Такі форми потім задля їх більшої виразності поробилися загальними. (3.) Степан Смаль Стоцький — Гартнер³⁾ вказують тут на рішаючий вплив іменниково-го формансу *-яний*, *-яни*.

Найбільш правдоподібним відається нам пояснення *Leskien-a*, при чому, очевидно, міг мати тут свій вплив і іменниковий форманс *-яники*, *-яни*,

Значання цих прикметників є: *бути з матерією писевого слова*; на цьому полі творча сила цього формансу не-звичайно жива.

Приклади:

блях:	блящ	-аний, (блішання покрівля);
борошно:	бороши	-аний, (борошняна мука);
віск:	вощ	-аний, (вощана свічка);
глина:	глин	-аний, (глиняний горшок);
дерево:	деревл	-аний, (деревляна стіна);
лико:	лич	-аний, (личана пуга);
масло:	масл	-аний, (масляні вишкварки);
мотуз:	мотуз	-аний, (мотузяна шляя);
овес:	вівс	-аний, (вівсяний хліб);
огонь:	огн	-аний, (огняна різьба);
оливо:	олив	-аний ⁴⁾ , (оливяна гора);
полотно:	полотн	-аний, (полотняні шаровари);
пшоно:	пшон	-аний, (пшонянка каша);
рута:	рут	-аний ⁵⁾ , (рутяний віонок);
свекла:	свекл	-аний, (свекляний борщ);
сир:	сир	-аний, (сиряний коровай);
срібло:	срібл	-аний, (сріблляна гора);
сукно:	сукн	-аний, (сукняний сірак);

¹⁾ A. Meillet: *Études sur l'etymologie et vocabulaire du vieux-slave II*. Paris 1905.

²⁾ A. Leskien: *Serbo-Kroatische Grammatik*, Heidelberg 1914. Carl Winter. § 537.

³⁾ SS. Ga. Ukr. Gr. § 40.

⁴⁾ Нові анальгітні твори.

хворост: хворост -яний, (хворостяний пліт);
цегла: цегла -яний, (цегляний стовп);
шерсть: шерст -яний, (шерстяне сито);
шкло: шкло -яний, (шкляна посуда);
шкура: шкур -яний, (шкуряній гаранник);

у всіх цих прикметниках є значення «бути зробленим із даючим матерією», ясно зазначене. Та трохи відмінне значення мають часті формациі від іменників, що означають рослини:

капуста капуст -яний, (капустяне листя);
лобода: лобод -яний, (лободяне листя);
лопух: лопуш -аний, (лопушана вітка);
осіка: осич -аний (осиччаний листок);
петрушка: петруш -аний, (петрущана¹) уставка);
цибуля: цибул -яний, (цибуляна головка);
трава: трав -яний, (травяні паходії);

Коли ми порівнюємо: «свекляний борщ», (борщ зроблений із свекли); та «капустяне листя», «петрущана уставка», «травяні паходії», то бачимо, що — може через формациі із двома значеннями від ростин, формациї, що можуть часто означати і: «зроблений із матерією» (осиччана дошка) і «принадлежність, породу», (осиччаний листок), — і пішло поширення обсягу значення формансу в напрямку: *пochodження, породи, приналежності*. Тим то ми знаходимо часто й паралельні форми на -овий: лопуховий, осиковий, петрушковий. Це відношення до значення пnia може часто бути ще більш розширене:

вода: вод -яний, (водяний млин);
гребля: гребл -яний, (гребляний млин);
паска: пасч -аний, (пасчана² лопата);
жито: жит -яний, (житяна квітка);
хата: хат -яний, (хатяна піч);
весна: весн -яний, (весняна погода);
різдво: різдв -яний, (різдвяна свята);
нутро: нутр -яний, (нутряна кров);
копійка: копійч -аний, (копійчаний бублик);
пісок: пісоч -аний, (= пісковатий);
жила: жил -яний, (= жилавий);
багно: багн -яний, (= багністий);

Масно враження, що форманс -яний витискає часто форманс -ько- через свою більшу виразність: житний, хатний, смертний, водний; і тут буде, мабуть, причина всіх цих відтінків значення.

Ф. -ьло, укр. ьн-ий.

Завязок: цей форманс, котрий проявив у всіх слов'янських мовах незвичайну продуктивність у творенню прикметників, повстав ось як: виходить треба від наростирання формансу -ло- на старих -и- пнях. Наприклад: стб. бъсть + по-, > бъстьль. Ось на цьому

¹⁾ відр вишивки.

²⁾ якою паски саджають у піч.

старому полі свого наростковання форманс *-ло-* ще й тепер в укр. мові досить родючий:

благодать:	благодат	-ний, (благодатний хутір);
болізни:	боліз	-ний, (болізний голос);
боязнь:	бояз	-ний, (боязне дитя);
власть:	влас	-ний, (власна рука);
господь:	господ	-ний, (господня слава);
день:	ден	-ний, (денине світло);
зависть:	завист	-ний, (зависна людина);
кість:	кіс(т)	-ний, (кіс(т)на шкіра);
лесь:	лес	-ний, (лесний діявл);
месьть:	мес(т)	-ний, (мес(т)ний чоловік);
мідь:	мід	-ний, (мідний шеляг);
ніч:	ніч	-ний, (нічна птаха);
пам'ять:	памят	-ний, (памятний день);
перстень:	перстін	-ний, (перстінний палець);
печаль:	печаль	-ний, (печальнє слово);
піч:	піч	-ний, (пічна стіна);
сіль:	сіль	-ний, (сільна топка);
сіль:	сіль	-ний, (сільна топка);
скорб:	скорбр	-ний, (скорбна душа);
смерть:	смерт	-ний, (смертна тінь);
челядь:	челяд	-ний, (челядна хата);
честь:	чес	-ний, (чесні люди);

Вислід: із цих формаций, котрі всі колись закінчені були на *-ъ*, прилучилось було і *-ъ* до *-ло-*, злилось разом із ним у новий творчий елемент *-ло-*, та теж перейшло до *-о-* інів: стб. *законъ*: *зако́ль*, і т. д...

Значіння: обсяг значіння цих прікметників дуже широкий та ріжинородиний.

Первісна функція цього формансу була: творення прікметників, що означали із чого (плкі матері) щось є, щось зроблене:

мідь:	мід	-ний, (мідний шеляг);
місо:	мяс	-ний, (мясна страва);
оксаміт:	оксаміт	-ний, (оксамітний піджак);
срібло:	сріб	-ний, (срібний ніж);
залізо:	заліз	-ний, (залізний обух);
камінь:	камін	-ний, (камінний стовп);

«якого роду, якої принадлежности, породи, щось є:

пшениця:	пшенич	-ний, (пшеничне зернятко);
став:	став	-ний, (ставна вода);
криція:	кринич	-ний, (крицічна вода);
труба:	труб	-ний, (трубний голос);
м'ята:	мят	-ний, (мятний запах);
рало:	раль	-ний, (ральне заливо);

рідко просто в імені не має значення:

господь: господиня (-ний, (господина слава));

муж: мужчина (-ний, (мужина жінка));

але це, мабуть, були первісно форми на -ний (див. Ф. -ньї), які на Заході ствердилися в -ний.

Частіше заходимо значення, що певна лексична прикмета належить певній рівні в великий мірі:

хліб: хліб -ний, (хлібна країна);

риба: риб -ний, (рибна ріка);

хмаря: хмар -ний, (хмарна осінь);

сніг: сніж -ний, (сніжна зима);

Але більшість таких прикметників означає прикмети в зв'язку з тим, що вони мають інші характерні ознаки, які в когось або в чомусь є; які їх характеризують, опановують їх.

Ми описали вгорі розвиток формансу -ло- від старих -ї- пізніше подали обсяг його значення. Тепер викажемо на прикладах обсягу його наростиження.

На старих -о- іннях:

гнів: гнів -ний, (гнівна жінка);

голос: голос -ний, (голосний дзвін);

грім: грім -ний, (грімна мова);

дур: дур -ний, (дурний хлопець);

запас: запас -ний, (запасн¹) люди);

абір: абір -ний, (абірний тиждень);

злочин: злочин -ний, (злочинна людина);

корм: корм -ний, (кормний віл);

ліс: ліс -ний, (лісний звір);

мир: мир -ний, (мирна спілка);

народ: народ -ний, (народний дім);

піт: піт -ний, (пітна дитина);

плач: плач -ний, (плачний голос);

плід: плід -ний, (плідна вівця);

рід: рід -ний, (рідна мати);

скарб: скарб -ний, (скарбн²) гроши);

склад: склад -ний, (складна музика);

спів: спів -ний, (співна свашка);

спід: спід -ний, (спідна губа);

спір: спір -ний, (спірна межа);

способ: способ -ний, (способній чоловік);

сприт: сприт -ний, (спритний суддя);

суд: суд -ний, (судний день);

сум: сум -ний, (сумна душа);

труд: труд -ний, (трудна душа);

ум: ум -ний, (умний чоловік);

холод: холод -ний, (холодна вода);

¹⁾ богаті.

²⁾ скарбові.

цвіт:	цвіт	-ний, (цвітні чоботи);
чад:	чад	-ний, (чадний вітер);
шум:	шум	-ний, (шумна вода);
відок на іменниках середнього роду на <i>о</i> :		
диво:	див	-ний, (дивний чоловік);
жито:	жит	-ний, (житня солома);
літо:	літ	-ний, (літнє сонце);
корито:	корит	-ний, (коритнє боятало);
пиво:	пив	-ний, (пивний мід);
чудо:	чудес	-ний, (чудесний килим);
слово:	словес	-ний, (словесна при);
тіло:	тілес	-ний, (тілесна кара);
<i>-овий</i> , повстал від старих <i>-и-</i> піні: стб. <i>medvъпъ</i> , <i>medotълъ</i> , із * <i>medъльно-</i> ; по мягких <i>-е-ний</i> . Він задержався головно під впливом церковної мови:		
гріх:	гріх	-овний, (гріховне пестування);
дух:	дух	-овний, (духовний стан);
люба ³ :	люб	-овний, (любовне письмо);
істи:	іст	-овний, (історійні ⁴ хліб);
душа:	душ	-евний, (душевна радість);
день:	дн	-евний, (дневна молитва);
далі наростиє <i>-льо-</i> на жіночих іменниках на <i>-а</i> :		
верба:	верб	-ний, (вербна неділя);
вигода:	вигід	-ний, (вигідне крісло);
голова:	голов	-ний, головна хвостка);
гора:	гір	-ний, (гірний цвіт);
долина:	долин	-ний, (долинна дорога);
жалоба:	жаліб	-ний, (жалібне слово);
нива:	нив	-ний, (нівні квіти);
новина:	новин	-ний, (новинне поле);
перина:	перин	-ний, (перинне піря);
робота:	робіт	-ний, (робітна діячина);
самота:	саміт	-ний, (самітне життя);
свобода:	свобод	-ний, (свобідне життя);
скотина:	скотин	-ний, (скотинний ярмарок);
старина:	старин	-ний, (старина монета);
худоба:	худоб	-ний, (худобна оплата).
Коли форманс <i>-льо</i> з'являється перед пініми, закінченими на <i>щелестівки</i> , що підлягають мягченню, то наступають відповідні перемінки:		
смак:	смач	-ний, (смачні пироги);
ляк:	ляч	-ний, (лячне ¹) дитя);
кулак:	кулач	-ний, (кулачний вугіль);
рука:	руч	-ний, (ручні окови);

¹ любов.

² смачний.

³ боязливé.

відяка:	відич	-ний, (відчайний син);
штука:	штуч	-ний, (штучне скло);
падлюка:	падлюч	-ний, (падлючні діти);
статок:	статоч	-ний, (статочна дівка);
ужиток:	ужиточ	-ний, (ужиточне діло);
вага:	важ	-ний, (важкий ¹) червінець);
книга:	книж	-ний, (книжна справа);
снага:	снаж	-ний, (снажний кінь);
туга:	туж	-ний, (тужна пісня);
гріх:	гріш	-ний, (грішна душа);
поспіх:	поспіш	-ний, (поспішне діло);
сміх:	сміш	-ний, (смішне слово);
страх:	страш	-ний, (страшний припадок);
послух:	послуш	-ний, (послушний син);
воз;ух:	воздуш	-ний, (воздушний балюн);
запах:	запаш	-ний, (запашний васильок);
утіха:	утіш	-ний, (утішна дівчина);
пиха:	пии	-ний, (пихана молодиця);
конець:	конеч	-ний, (конечна справа);
місяць:	місяч	-ний, (місячна ніч);
китиця:	китич	-ний, (китичний сотник);
рукавиця:	рукавич	-ний, (рукавична скіра);
столиця:	столич	-ний, (столичне місто);
стріла:	стріль	-ний, (стрільна рапа);
сила:	силь	-ний, (сильний лицар);
смоля:	смола	-ний, (смольна тріска);
чегла:	чегель	-ний, (чегельний робітник);
чоло:	чіль	-ний, (чільний господар);

Далі натрапляємо часті формaciї від іменників, котрі мають побіч себе д і е с л о в о . Цей рід утворів міг би бути і переходом до формаций безпосередньо від дієслівних пнів. З іначини цього роду дістає часом досить а к т и в и й відгінок:

бucha, (бучати):	буч	-ний, (бучне весилля);
жура, (журити):	жур	-ний, (журний чоловік);
злоба, (злобити):	злоб	-ний, (злобна пані);
зрада, (зрадити):	зрад	-ний, (зрадна рада);
зміна, (zmінити):	zmін	-ний, (zmінна жінка);
кривда, (кривдити):	кривд	-ний, (кривдний присуд);
кура, (курити):	кур	-ний, (курна хата);
мова, (мовити):	мов	-ний, (мовний ²) товариш);
обида, (обидити):	обид	-ний, (обидна промова);
рада, (радити):	рад	-ний, (радні слуги);
шкода, (шкодити):	шкід	-ний, (шкідний звір);
спів, (співати):	спів	-ний, (співна ³) свашка).

¹) тяжкий.

²) балакуній.

³) співуча.

Формації від дієслівних пінів не часті. При них виринає потреба установити варіант формансу *-ъло-* (якого в укр. мові не можна вже розпізнати), а саме:

Ф. *-ъло-*, укр. *-н-ий*; він відповідає літ. *-inas*: *tékinas* «біжучий».

Знач іння цих прікметників, утворених від дієслів, характеризує здебільшого: можливе існування:

бачити:	бач	-ний, (бачний діл);
видіти:	вид	-ний, (видні кручі);
доступити:	доступ	-ний, (доступна людина);
помітити:	поміт	-ний, (помітний ніж);
травити:	трав	-ний, (травний хліб);
молотити:	умолот	-ний, (умолотний овес);
проходити:	непрохід	-ний, (непрохідна гуша);
хитати:	непохіт	-ний, (непохітний муж);
палити:	запаль	-ний, (запальний чоловік);
хібити:	непохіб	-ний, (непохібне лікарство);
мовити:	невимов	-ний, (невимовний жаль);

цеї вислів можливості є так само і у значенню другого варіанту:

Ф. *-та₂ло-*, укр. *-ти-ий*; який знову відповідає літ. *-tinas*: *sük-tinas* «що можна обкрутити; ці формациї, через їх однозвучність, чуття мови вклало в категорію: *part. praet. pass.*, тим то відчувалось неначе вони були утворені: *-ta + ъло-*; а що тут настутило потім сплутання, то ми і можемо з укр. точки погляду встановити *-ний*:

чутти:	чут	-ний, (чутні гармати);
забути:	забут	-ний, (забутній чоловік);
(с)прияти:	прият	-ний, (приятна вістка);
уніяти:	унят	-ний, (унітна жінка);
пити:	пит	-ний, (питний мід);
ужити:	ужит	-ний, (ужитні гриби);

Тому, що чуття мови вважало пінами дієпрікметники, то поутворювано на цей аразок і прікметники від колишніх дієпрікметників на *-и-*:

—альний:		
спати:	спал	-ньний, (спальна хата);
ковати:	ковал	-ньний, (ковальне залізо);
купати:	купвл	-ньний, (купальні комнати);
чесати:	чесал	-ньний, (чесальні щітки);
відповідати:	відповідал	-ньний, (відповідальні особи);
огрівати:	огрівал	-ньний, (огрівальне помешкання);
діяти:	діял	-ньний, (діяльний чоловік);
починати:	починал	-ньний, (починальна шишечка);
помнинати:	помнінал	-ньний, (помнінальна служба);
дихати:	дихал	-ньний, (дихальна цівка);
відвідати:	відвічал	-ньний, (відвічальний редактор);
віяти:	віял	-ньний, (віяльна лопата);
накидати:	накидал	-ньний, (накидальний повалець);

уживати:	уживал	-ний, (уживальна мука);
умивати:	умивал	-ний, (умивальна чаша);
постояти:	постоял	-ний, (постояльний дівір);
обридати:	обридал	-ний, (обридальний борщ);
а після цього і		
наглий:	нагальний,	(нагальна смерть).

Значіння їх є висказувати, що якесь особа або річ може бути з усіктою даної діяльності.

При деяких словах ми маємо враження, що вони є новотвори; ми думаємо, що слова: спальня, купальня, умивальня, і т. д. прийшли до нас із польського, і щойно на укр. ґрунті утворено потім до них чужих слів такі прикметники.

Третій варіант *-ло-* при формуванні прикметників від дієприкметників находимо при його нарощуванню в рідких випадках на старих дієприкметниках теперішніх часу (пень яких неповніше приведений через *-ло-*):

мотигти: могут-ний, із **mogql-*;
стб. *slyti*, *slovq*: словут-ний, із **slouqt-*;
словутний є анальготією до: слова.

Ф. *-тельний*; у західно-словинських мовах повстав цей форманс із *-ло-* таким шляхом, що при затраті *-ь-* при дієприкметникових пнях із закінченнями шестистоковими накопичувалось аж три шестівки. Так повстало при *-t-* пнях накопичення: *-tln-*, і.пр. ***ētln-* і потім поширилось за допомогою секундарного *-ь-*: чеськ. *čitelny*, польськ. *czytelny*.

В укр. мові всі слова із цим формансом чужі:
ретельний, > польськ. *rzetelny*;
смертельний, > польськ. *smiertelny*,
властиво вони є із чеської мови. Сюди не належить: жительний; це слово утворене не від дієслова «живіти», а від «живити» (життєвий, соловий) і виявляє анальготію до формациї ростин: хміль: хмельний, щавель: щавельний.

Ф. *-ні*, прикметникова форма середнього роду формансу *-ло-* виспеціалізувалася в укр. мові для творення із зв.: оплат, подібно як: *-об-*. До цієї функції вона дійшла під впливом дієслівних пнів, тому ми ці формациі її від них виводимо:

змінити:	змін	-ний: змінне;
вступати:	вступ	-ний: вступне;
відчіпати:	відчіп	-ний: відчіпне;
відступати:	відступ	-ний: відступне;
очевидно, ці слова стали тепер іменниками.		

У групі *-ло-* находиться ще цілий ряд чужих формансів, яких чуття мови сюди вставило і, таким чином, засимілювало: *-неній*:

акт -івний: *activ-*;
лас -івний: *passiv-*;

об'єкт	-ивний: <i>objectiv-</i> ;
суб'єкт	-ивний: <i>subjectiv-</i> ;
-альний	
норма	-альний: <i>normal-</i> ;
тімназія	-альний: <i>gymnasial-</i> ;
персон	-альний: <i>personal-</i> ;
офіцій	-альний: <i>official-</i> ;
-ичний, -ічний, -їчкий	
грамат	-ичний: <i>grammatisch</i> ;
поет	-ичний: <i>poetisch</i> :
академ	-ічний: <i>akademisch</i> ;
куб	-ічний: <i>kubisch</i> ;
технік	-ічний: <i>technisch</i> ;
туберкул	-ічний: <i>tuberkulos</i> .
-арний, -ерний:	
елемент	-арний: <i>elementar-</i> ;
попул	-арний: <i>popular-</i> ;
міз	-ерний: <i>wiser-</i> ;
штуд	-ерний: <i>studier-</i> :
-етний (-утній):	
слов	-етний: < польськ. <i>slavetny</i> .
страш	-етний: < також мабуть польськ.
вір	-утній: < польськ. <i>wierutny</i> .
Ф. -енний.	

З а в я з о к: два пояснення тут можливи. (1) Виходити можна від іменниківих форм прикметників:

чудо: чуден: чуден-ний;
огонь: огнен: огнен-ний;
повторне наростковання **-ъло-** могло б потім розвинути побільшене значіння. (2). Аби треба виходити при поясненню від старих дієприкметників на **-ем-ий**, на котрі наростиав би форманс **-ъло-** для змінення прикметникового значіння:

важкити: важк енний: важк -енний;
числити: чиска -енний: числ -енний;
хвалити: хваліл -енний: хвали -енний;
страшити: страш -енний: страш -енний;
такі формациі часто подибають ся в російській мові; в укр. мові вони мають досить обмежений простір.

В и с л і д: із вичислених у горі форм звабстраговано і -енний до других формаций, може, головно через спеціальний відтіонок його значіння.

Значіння цих формаций: прикмета є явна в побільшенній, не вичайній мірі. Приклади:
блізький: близ -енний, (блізький світ);
богатий: богат -енний, (богатійній князь);
важкий: важк -енний, (важкенна колода);
вражкий: вражк -енний, (вражений кат):

великий: велич -енний, (величній курт);
довгий: довг -енний¹), (довгенина борода);
дужий: дуж -енний, (дуженний силач);
добрий: добр -енний, (добренинні пан);
глибокий: глибоч -енний, (глибоченний пр);
здоровий: здоров -енний, (здоровенний вовк);
сильний: сил -енний, (силенний доц);
дивний: див -енний, (дивенне диво);
кріпкий: кріп -енний, (кріпенинні дід);
гладкий: глад -енний, (гладенина баба);

після цього:

такий: так -енний, (такенна бочка);
люді не належать, дарма що одновзвучні:
полотно (-льо-): полотен -ний;
boroščio (-льо-): борошн -ний;
vapno (-льо-): вапен -ний;
люшня (-лья): люшен -ний;
після цього: бук: буковий: буков-енний.
Ф. -енний.

Завязок: *Vondrák* не дав його пояснення та згадує тільки, наводячи російськ. *Губерглю* та сербськ. *Ijubazar*, що перед -и-формансами часто являються -я- або -е-.

Нам відається, що цей форманс повстав таким робом: виходити треба від таких формаций, утворених формансом -зль (від первісних -и- пніо); — ян:

боятися: боязнь: бояз-ний;
сприяти: приязнь: прияз-ний;

В і слід: із повисших форм цей форманс заастраговано і на зразок таких прикметників творено потім подібні:

любий: люб -яний, (любізна чані);
сором: сором-ляний, (соромізна дівка);
мовчать: мовч -яний, (мовчазний лід);

кремезний: крім -яний, (крімязний парубок);
але можливо також, що первісно існували відповідні іменникові пні для цих прикметників, котрі по їх формациї завмерли.

Ф. -енний, -янний.

Завязок: розвиток цього формансу попсуєшо собі так: -еаний в контамінація форманса -енний із формансом -яний, а переходом поміж ними були такі паралелі, як:

любий: люб -яний: люб-енний;
кремінь: крем -яний: крем-енний;

В і слід: через такі паралелі з -е- це -я- промостило собі шлях у: енний і дало: енний.

Значиня: таке саме, що -енний; ця спільність у ефекті була і основою для вище згаданої контамінації. Замітити треба ще, що здебільшого існують у нижче наведених прикладах і паралельні форми на -енний:

¹) новотвір.

давній:	давні -еаний, (давнєзна памятка);
далекій:	дал -еаний, (далезна подорож);
добрій:	добр -еаний, (добрезна горілка);
довгій:	довг -еаний, (довжевані коси);
великий:	велич -еаний, (величезна товла);
здоровий:	здоров -еаний, (здоровезна баба);
старій:	стар -еаний, (стареаний дід);
стерво:	стерв -еаний, (стервеане стерво);
широкий:	широк -еаний, (широкезне море);
кремезний:	крем -ізний, (кремізний дід);
дерти:	дер -ізний, (дерізна дівка);
Ф. -елезній, -енезний.	

З а в я з о к: основи формансу *-елезній* треба шукати у контексті із *-elo-*, яке творить в укр. мові ряд іменників із значінням **з б і л ь ш е н и я**, а **г р у б і о с т и**: довгела, дурделя, бубела...

В и с л і д о м було б тоді *-el-еаний*, інле, крім того, має ще характер поширеної форми (*Streckform*).

--*енезний* чергується з *-елезній*. Його завданок були первісні іменникові форми на *-ен-*, які потім затратились.

Значіння: збільшення формансу *-еаний* до найвищого ступеня.

Приклади:

грубий:	груб -елезній, (грубелезні стовп);
довгий:	довж -елезній, (довжелезній стіл);
важкий:	важк -елезній ¹⁾ , (важкелезнана груда);
крутний:	крут -елезній, (крутелезнана гора);
тостовий:	тостовт -елезній, (тостелезнана свиня);

після цього:

отакий:	отак -елезній, (отакелезні роги);
формації на <i>-енезний</i> менше:	
старій:	стар -енезний, (старенезаний дід);
довгій:	довг -енезний ²⁾ , (довгенезаний бун);
давній:	давні -енезний, (давненезана могила);

Ф. *-ълѣ-* (із **ълъ-*).

З а в я з о к: основа *-ълѣ-*, котра розширилась через *-(i)ълъ-*, і дас: *-ъль*, укр. *-ній*.

Значіння: від іменників, що означають особи, *які* форманс творить присвояні і прикметники:

брат:	брат -ній, (братил біда);
сват:	сват -ній, (сватній хліб);
сусід:	сусід -ній, (сусідній кінь);
аять:	аять -ній, (аятнє дитя);
господь:	господь -ній, (господня слава);
друг:	друж -ній, (дружня жінка);
народ:	народ -ній, (народне добро);

¹⁾ ²⁾ новотвори.

прикметники, утворені від інших слів, здебільше прислівники, задержують своє місце в часове значення:

давно:	дав	-ний, (давній давнини);
верхні:	верх	-ний ¹⁾ , (верхній хата);
перед:	перед	-ний, (передній віз);
потім:	потом	-ний, (потомній час);
рано:	ран	-ний, (рання роса);
спід:	спід	-ний, (спідня губа);
серед:	серед	-ний, (середній палець);
округл:	окруж	-ний, (окружний суд);

також у формacіях від іменників замічамо цей форманс у цій часовій та місцевій функції:

кут:	кут	-ний, (кутній угол);
осінь:	осін	-ний, (осіння ніч);
печера:	печер	-ний, (печерна темнота);
смерть:	смерт	-ний, (смертня година);
субота:	субот	-ний, (суботнє заплітання);
хата:	хат	-ний, (хатні двери);

Ф. -иний, -ешний, -ишний.

З а в л а о к: попередній форманс творив форми як: *фельзить*; аспінляція з одного боку її аналогія до формаций як: *тульсь*, довели до: *фельсь*.

В и с л і д: із таких формаций заабстраговано -иний, яке потім наростило на прислівниках часу та місця з закінченнями головівковими. Ця ріжкоманітна вокалізація була знову основою для виділення: -ешний, -ишний.

Значення: прикметники, що відносяться до часу та місця.

Замітити треба ще, що на Заході загалом ці форми звучать: -иний, -ешний, -ишний; взагалі ми маємо враження що на Лівобережній Україні форми на -ний є узагальнені; зате на заході України -ний витисло скрізь -ний. Нпр.:

дома:	дома	-шний, (домашня забава);
вчора:	вчора	-шний, (вчорашня вечера);
завтра:	завтра	-шний, (автряшня праця);
літо:	літо	-шний, (літошнє сіно);
там:	там	-ошний, (тамошній парубок);
днесъ:	днеш	-ний, (днішній хліб);
тут:	тут	-ешний, (тутешній панотець);
колись:	колиш	-ний, (колишні права);
тоді:	тоді	-шний, (тодішній король);
горі:	горі	-шний, (горішній кімната);
долі:	долі	-шний, (долішній шлях);
нині:	нині	-шний, (нинішнє молоко);

¹⁾ вже стб. *чесль*.

²⁾ будучий.

вечер: вечер -ішній, (вечерішній вітер);

Іван: Іван -ішній, (Іванішнє сіно);

тепер: тепер -ішній, (теперішній час);

живучість цих закінчень підігріває фонетичні асимілятивні процеси у прикметникових закінченнях **-н-**, > **-шн-**; але ці **-шній**, **-шнії** треба добре відрізняти, бо вони взагалі сюди не належать:

молоко: молочний: молошиний;

яблуко: яблучний: яблушний;

серце: сердечний: сердешний;

датець: датечний: датешний;

і т. д. багато інших.

Ф. **-іло-**, укр. **-ин-**.

Розвиток цього формансу, не цілком ясний. Його порівнюють із літ. *kaitūnas*, лт. *viesis*, гр. *άγχοτεινος*.

Значіння: укр. **-ин-** творить присвояні і прикметники в іменникової формі від осіб жіночого роду, рідко живих істот або квітів:

дівча: дівч **-ин-**, (дівчин пояс);

мама: мам **-ин-**, (мамин голос);

кума: кум **-ин-**, (кумин кінь);

риба: риб **-ин-**, (рибин хвіст);

рожа: рож **-ин-**, (рожин запах);

удова: удов **-ин-**, (удовин син);

царівна: царівн **-ин-**, (царівнин батько);

лікарка: лікарч **-ин-**, (лікарчинік);

далі масно ряд новіших творів, коли **-к-** вже не мягчилося в **-ч-**, або де бажання сталої, одновзвучного пия витиснуло що заміну; але можливо, що це московський вплив:

курка: курч **-ин-**: курк **-ин-**;

рибалка: рибалч **-ин-**: рибальк **-ин-**;

шинкарка: шинкарч **-ин-**: шинкарк **-ин-**;

щука: щуч **-ин-**: щук **-ин-**;

яцірка: яцірч **-ин-**: яцірк **-ин-**;

-иній; але більшість утворів формансу **-іло-** має масно у прикметниковій формі **-иній**:

біс: біс **-иній**, (біснине зілля);

голуб голуб **-иній**, (голубине крило);

коза: коз **-иній**, (козяній кожух);

лев: лев **-иній**, (левині зуби);

орел: орл **-иній**, (орляче гніздо);

сатана: сатан **-иній**, (сатанине чадо);

сова: сов **-иній**, (совині очі);

собака: собач **-иній**, (собачина буда);

сокіл: сокол **-иній**, (соколине пір'я);

цап: цап **-иній**, (цаплина борода);

шпак: шпак **-иній**, (шпакине гніздо);

яцір: яцір **-иній**, (яцірні очі);

Ф. -ено-, укр. -ен-ий.

Завязок: форманс *-ло-*, який творить дісприкметники уживався також у цій самій функції від баз на *-е-*.

Вислід був, що це *-е-* злучилося із формансом в *-ено-*. Воно уживалося цієї тепер у цій самій функції:

везти, везу: вез *-ений*; замкнути: замки *-ений*;

пекти, печу: печ *-ений*; натхнути: натхи *-ений*;

красити, красу: крал *-ений*; тиснути: тиси *-ений*;

це *-ений* розширилося і на діслову *-ти*, де первісно було *-е-*:

білити: біл *-ений*, (блімене полотно);

варити: вар *-ений*, (варена страва);

визволити: визвол *-ений*, (визволений народ);

лічити: ліч *-ений*, (ліченний кінь);

морити: мор *-ений*, (морена худоба);

оженити: ожен *-ений*, (оженений син);

ранити: ран *-ений*, (ранений кабан);

палити: пал *-ений*, (палений степ);

смажити: смаж *-ений*, (смажена кобаса);

смалити: смал *-ений*, (смалений вовк);

точити: точ *-ений*, (точений бук);

хвалити: хвал *-ений*, (хвалиений хлопець);

числити: числ *-ений*, (числені кури);

іменникові форми тільки подекуди задержалися у приповідках:
Хто терпен, тоб спасен! Будеш славен і хвален як Морозенко!

Сюди належить ще кілька старих прикметників:

зел *-ений*: cf. зело, зілля;

студ-*ений*: cf. студ-ити;

Ф. *-уній*, *-юній*; ось ще цей форманс замічаемо ми в укр. мові при прикметниковому словотворі.

Завязок: основу його треба шукати в продуктивному формансі дитячої мови: *унь*, *уня*, *уньо*, (тато: тат-унь, діло: дід-унь, киця: киц-уня, баба: баб-уня, сват: свату-ньо, брат: брат-уньо); далі треба приймати поширення: *-ило-* + *-ю-* + *i(iō-)* = *-уній*.

Вислід був би, що утворений таким побитом форманс *-уній* аробився творчим та розвив ще і пристосовану форму: *-юній*.

Значіння: пе сливі прикметники дитячої мови.

дорогий: дорог *-уній*; гарний: гарн *-уній*;

легкий: лег *-уній*; синий: син *-уній*;

куцій: куц *-уній*; малій: мал *-уній*;

червоний: червон *-уній*; дрібний: дрібн *-уній*;

раній: ран *-уній*; тоній: тон *-уній*;

-оній, таких основ вимагають прикметники на: *-онький* (гляди там):

слабонікий: *слаб *-оній*; голубонікий: *голуб *-оній*;

дрібонікий: *дріб *-оній*; ніжний: *ніж *-оній*;

це був би варіант із дитячої мови до *-уній*, *-юній*.

4. -м- форманси.

Ф. *-то-*, укр. *-м-ий*; цей форманс служив для творення *part.* *prae.* *pass.* від дієслівних пнів, закінчених на *-о-* або *-и-*, залежно від їх роду; на приклад:

стб. *vəzq:* *vezotъ;*
стб. *dvignq:* *dvignotъ;*
стб. *umēlt:* *umējotъ;*
стб. *trvpēli:* *trvpitъ;*

так само і в лит. мові: *vėžū:* *čėžatas.*

В укр. мові задержався ще ряд таких колишніх дієприкметників тільки як стара спадщина, бо ця формаційна категорія завмерла:

стб. *albatti,* *lakati:* лако-мий; (лакоме дитл);
(повісти): свідо -мий, (свідома людина);
рухати: рухо -мий, (рухоме добро);
відати: відо -мий, (відома річ);
знати, знаю: знайо -мий, (знайома пісня);
видіти: види -, мий, (видима смерть);
родити: роди -мий, (родимий країн);
істи: ідо -мий, (ідома річ);
(питати): пито -мий, (питома мати);

деякі такі форми поробилися іменниками: пити: питиме, -ого: істи: ідиме, -ого, знати: знайомий, -ого, і другі.

-то- форманс находимо також при числівниках; його хочемо тут вказати: сім: семий, cf. стб. *sedmъ,* <*sebdmo-*, <*sept(m)tos*; після цього анальгічно: ось-мий.

5. -р- Ф о р м а н с и.

Ф. *-го-*, укр. *-р-ий*; цим формансом утворений ряд прикметників-способів їх формування м е р т в и й і тому вимагає почасти етимо-льгічного звільнення:

бод -рій: літ. *budrūs*, до стб. *bvdēli;*
бист -рій: із **bys-* *to-*, **bhūs-ro¹*);
доб -рій: доба (пригідний час); до **dhab(h)-*;
хороб -рій: до **chörbt²*);
муд -рій: літ. *mandrūs*, стнім. *muntar;*
мок -рій: мокнути;
ост -рій: літ. *aztrās*, *aztrūs*; гр.; *ἄχρος*;
пест -рій: гр.; *λικρός* до: *ρύε-*, в: *ρύστι;*
сі -рій: із **chērъ*; гр.; *χέρος*;
ста -рій: літ. *stōras*, стнім. *stūr;*
щед -рій: щадити;
спо -рій: лт. *pro-sper*; стнід. *sphirāh;*
хит -рій: хитати;

ви вони: нежива, стара спадщина, формацію якої ми вже не від-чуваємо.

¹) див. В. Е. W.

²) див. В. Е. W.

6. *л-* ф о р м а и с .

Ф. *-lo-* укр. *-л-и*; сюди належить передусім ряд старих притметників:

- гни *-лій*: гнити;
- арі *-лій*: аріти;
- кис *-лій*: (киснути), до стб. *kysēti*;
- круг *-лій*: круг;
- мок *-лій*: мокнути;
- ми *-лій*: стінд. *máyah* радість;
- смаг *-лій*: смажити;
- смі *-лій*: сміти;
- теп *-лій*: топити; лт. *tepidus*;
- ці *-лій*: прус. *kail-ëstiskan*; гр. *hails*.

у цих притметниках, і не ж і в і х щодо формацийного способу, виступає форманс *-lo-* у своїй іменникової функції. У своїй притметниковій функції цей форманс ще й тепер живий утворенню дієпритметників, *part. præt. act.* II. Вони стали тепер властиво притметниками. Ми натрапляємо цей форманс при корінних дієсловах:

біти:	біг	<i>-лій</i> , (біглий утікач);
мерти:	мер	<i>-лій</i> , (мерла жінка);
рости:	порос	<i>-лій</i> , (поросла земля);
упасти:	упа	<i>-лій</i> , (упале місце);
від дієслів на <i>-нути</i> :		
бліднути:	блід	<i>-лій</i> , (блідливий квіт);
блекнути:	блек	<i>-лій</i> , (блеклий цвіт);
вянути:	вя	<i>-лій</i> , (вяла рожа);
дохнути:	дох	<i>-лій</i> , (дохла шкапа);
гіркнути:	гірк	<i>-лій</i> , (гірке вино);
звікнути:	звік	<i>-лій</i> , (звікливий чоловік);
змокнути:	змок	<i>-лій</i> , (змокла курка);
засохнути:	засох	<i>-лій</i> , (засохла яблуя);
жовкнути:	жовк	<i>-лій</i> , (жовке листя);
мерануть:	мера	<i>-лій</i> , (мералий хлопець);
погаснути:	погас	<i>-лій</i> , (погаслий огонь);
померкнути:	померк	<i>-лій</i> , (померклій світ);
поникнути:	поник	<i>-лій</i> , (пониклий зір);
пухнути:	пух	<i>-лій</i> , (пухле черево);
стигнути:	стиг	<i>-лій</i> , (стигла грушка);
стиснути:	стис	<i>-лій</i> , (стислий змісль);
увиснути:	увис	<i>-лій</i> , (увисла курка);
трухнути:	трух	<i>-лій</i> , (трухле дерево);
щупнути:	щуп	<i>-лій</i> , (щупливий колос);
далі від дієслів на <i>-ти</i> , (<i>-ти</i>):		
боліти:	болі	<i>-лій</i> , (наболіле серце);
бліти:	блі	<i>-лій</i> , (бліліле обличчя);
горіти:	горі	<i>-лій</i> , (обгоріле лице);
аконіти:	аконті	<i>-лій</i> , (аконтіле скло);

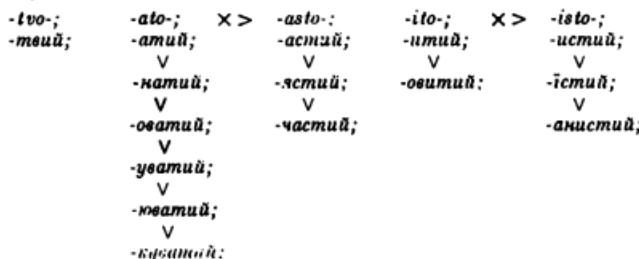
кінціти:	закині	-лий, (закиніла вода);
каменіти:	скамені	-лий, (скаменіла баба);
марніти:	помарні	-лий, (помарніла дитина);
мліти:	млі	-лий, (мліїний парубок);
москаліти:	эмоскалі	-лий, (эмоскалізний піп);
паніти:	запані	-лий, (запанілій дядько);
пустіти:	спусті	-лий, (спустіла хата);
розуміти:	зроумі	-лиш, (зровуміла справа);
сісти:	осі	-лий, (осіле жито);
сиротіти:	осироті	-лий, (осиротіле дитя);
спіти:	доспі	-лий, (доступлі овочі);
синіти:	посині	-лий, (посиніле лицце);
туманіти:	стумані	-лий, (стуманілій дядя);
темніти:	стемні	-лий, (стемніла сорочка);
твердіти:	стверді	-лий, (ствердлій лід);
тліти:	зотлі	-лий, (зотлілій огонь);
чорніти:	почорні	-лий, (почорнілій дах);
червоніти:	почервоні	-лий, (почервоніла дівка);
чужіти:	очужі	-лий, (очужілій земляк);
цвісти:	цві	-лий, (цвілі сухарі);
від дієслів на -ати:		
бувати:	бува	-лий, (бувалій чоловік);
дбати:	дба	-лий, (дбала жінка);
духувати:	духва	-лий, (духвалий парубок);
здати:	зда	-лий, (здалий козак);
турати:	тура	-лий (туралій хлопець);
тривати:	трива	-лий, (тривалий дощ);
падати:	підупа	-лий, (підупале господарство);
хожати:	хожа	-лий, (хожалий чоловік).

7. -т- форма ісп.

Нарис розвитку.

Ф. -то-;

-т-ий;

Ф. *-to-*, укр. *-т-ий*; уживалось вже в прямові ділі вислову з в-к інчності даної діяльності та її переходу у прикмету. Цей форманс виробив собі широке поле наростання на діесловах для творби дієприкметників (стану предметового) та вживався першіно в діесловах типу:

- а) стб. *ръла, ре́ли: ре́ль;*
стб. *кльна, кле́ти: кле́ть;* н. пр.:
пну, п(и)яти: пня -тий;
клену, кля(с)ти: кля -тий;
тну, тяти: тя -тий;
пічну, почати: поча-тий;
в) стб. *стъръг, стълъли: стълъб;* н. пр.:
тру, терти: тер -тий;
дру, дерти: дер -тий;
с) стб. *въяла, вилъ: вилъ;* н. пр.:
вю, вити: ви-тий;
бю, бити: би-тий;

супроти цього первісного стану цей форманс розширив своє поле в укр. мові і ми його вживамо тепер і там, де колись уживалось *-спъ:*

- крию, крити: кри -тий;
шиню, шити: ши -тий;
двигну, двигнути: двигну -тий;
замкну, замкнути: замкну -тий;
грію, гріти: грі -тий;
одію, одіти: оді -тий;
забуваю, забути: забу -тий;
нашайтъ находимо:
мелю, молоти: моло -тий;
колю, колоти: коло -тий;

і діалектично:

- зачиняю, зачинити: зачиня -тий;
мелю, молоти: мел -ятий;

Заразом цей форманс творив ряд старих прикметників, котрі задержались ще й тепер як неживі спадщини:

- час -тий: лит. *kiemasfas*, до: *kemazū;*
чис -тий: лит. *skytas*, до: *skēltu;*
гус -тий: ів. **гусъ-тъ-1).*
сва -тий: лит. *svėntas*, прус. *svintas;*
жов -тий: лит. *geltas;*
си -тий: лт. *satis;*

запримітити треба ще, що форманс *-to-* находимо ще і при числівниках; а розвився він тут так, що до числівників, закінчених на *-т-* долучилось *-о- (-ъ)*, і це *-to-* виявило вплив анальтої на другі числівники. Так після: *dесят-* + *-о-:* стб. *dесятъ,* укр. *десетий*, та стб. *дев'ятъ,* укр. *дев'ятий;* пішло і: чотири: *четвер-тий;* три: *трет-тий.*

¹⁾ див. В. Е. В.

Ф. *-tvo-*, укр. *-тво-й*;

З а в я з о к: цей форманс повстав із *-tvo-* таким чином, що першіні *-tu-*, *-tei-* пні розширилися через *-o-*, *-a-*.

Цей рідкій форманс творить:

мертвий: мертві;

чеснотний: із **qr-tv-o-s*, лт. *stavnis*, tot. *hardus*.

Ф. *-ato-*, укр. *-ат-ий*.

З а в я з о к: за *Brugmann* і *Vondrak* виходить при поясненню цього форманса від наростковання *-to-* на *instrumentalis*-старих *-a-* та *-o-* пнів, котрій мав значення: (бути) заਬезпеченним чимсь (*versehen mit...*); отже:

стб. *brada*: *brada-to*, бородатий;

стб. *kriilo*: *kriila-to*, крилатий;

приклади наростковання названого формансу є це й тепер дуже часті в укр. мові на первісних старих *-a-* пніах:

банька: банька -тій, (баньката око);

булька: булька -тій, (бульката очі);

брюза: брова -тій, (брюватий хлопець);

грива: грива -тій, (гриватий кінь);

губа: губа -тиш, (губата баба);

зірка: зірка -тій, (зіркятий мак);

звіздя: звіздя -тій, (звіздатий¹) кінь);

ікля: ікля -тій, (іклатий кабан);

карта: карта -тій, (картата плахта);

коса: коса -тій, (косата дівка);

кудла: кудла -тиш, (кудлатий нес);

лапа: лапа -тій, (лапатий лист);

пиха: пиха -тий, (пихата дівка);

циба: циба -тий, (цибатий хлопець);

цята: цята -тий, (цятата плахта);

чохла: чохла -тий, (чохлата сорочка);

шишка: шишка -тий, (шишкатний ніс);

щерба: щерба -тий, (щербатий горшок);

щока: щока -тий, (щоката дівка);

В и с л і д: у всіх вичислених прикладах вухо відчувало *-atij* формансом, і це довело до прилучення голосівки *-a-* до формансу *-t-ий*, та їх вилучення в окрему словотворчу цілість. Цей поширеніший форманс є проявленням велику плодовитість в укр. мові.

Значіння всіх цих прикметників таке, що прикметна, намічена в пні, і товнезичайній, побільшеної формі і або що-найменше уступні виразної подібності належить якісь особі або річі.

У своїй розширеній формі *-atij* творить прикметники: від середніх іменників на *-o* (іх можна вставити і в горішню категорію) починаючи, cf.: стб. *kriilo*: *kriila-to*, але теперішнє чуття мови жадає їх виділення:

¹) із білою плямкою (звіздою) на чолі.

ухо:	ух	-атий, (ухата свиня);
горло:	горл	-атий, (горлата баба);
зерно:	зерн	-атий, (зернате жито);
крісло:	крісл	-атий, (кріслатий ліхтар);
пудро:	пудр	-атий, (пудрата собака);
пузо:	пуз	-атий, (пузатий пан);
сідло:	сідл	-атий, (сидлатий кінь);
чевро:	чеврев	-атний, (чевревата дівка);
чоло:	чол	-атний, (чолате дитя);

далі від цих іменників:

вус:	вус	-атий, (вусатий парубок);
горб:	горб	-атий, (горбатий дід);
зуб:	зуб	-атий, (зубата баба);
клап:	клап	-атий, (клапате вухо);
клуб:	клуб	-атий, (клубатий кінь);
коструб:	коструб	-атий, (кострубата голова);
лист:	лист	-атий, (листатий бурян);
лоб:	лоб	-атий, (лобате дитя);
лопух:	лопух	-атий, (лопухате зілля);
ніс:	нос	-атний, (ностата жінка);
патла:	патл	-атний, (патлатая дівка);
пейси:	пейс	-атний, (пеїсатий жізд);
пелехи:	пелех	-атний, (пелехата баба);
ріг:	рог	-атний, (рогатий віл);
рот:	рот	-атний, (ротата баба);
страпки:	strapk	-атний, (стралката хустка);
стовб:	стовб	-атний, (стовбата голова);
тил:	тил	-атний, (тилатий пан);
хвіст:	хвост	-атний, (хвостатий кінь);
хрест:	хрест	-атний, (хрестатий барвінок);
чіп:	чоп	-атний, (чопата сокира);
чуб:	чуб	-атний, (чубата курка);
язик:	язик	-атний, (ляндката баба);

Ф. -натий; його видимо в таких прикметниках:

мох:	мох	-натний, (мохнатий звір);
перо:	пер	-натний, (перната птиця);
пух:	пух	-натний, (пухнатий піріг);
шелест:	шелес(t)натний	, (шелес(t)натний ясень):

цей форманс буде вистлідом нарощання **-атий** на прикметниках на **-н-ий**, котрі може колись існували а тепер затратилися; — у стбл.-гарськім маємо: *ретълътъ*; у словінській мові цей форманс дуже продуктивний.

Ф. -оеатий.

Завязко цього формансу є нарощування на колишніх **-у-** пнях, де законно повставало: **-оув + атій**:

мід:	медов	-атій;
------	-------	--------

чини¹): чинов -атий;

лід²): ледов -атий;

Вислід був такий, що звідсіля абстраговано -оватий як творчу цілість і для інших родів пів.

Значиння: обсяг значення прикметників, утворених цим формансом досить широкий; рідко означають вони безпосередньо саму прикмету, взуту від річій, які є в когось або чогось; звичайно тільки на хил, склонність, подібність до неї; тому при цій формарії розвивається і значення: меншого ступеня даної прикмети. Тільки в деяких випадках під впливом -атий збільшує значення задержалось. Приклади:

вина³): вин -оватий, (виновата людина);

дим: дим -оватий, (димовата кузня);

вух: вух -оватий, (вуховатий козак);

йолоп: йолоп -оватий, (йолоповата баба);

карлоочка: карлоочки -оватий, (карлочковатий ніс);

кнур: кнур -оватий, (кнурівата морда);

кукіль: кукіль -оватий, (кукільовата пшениця);

лом: лом -оватий, (ломовата глина);

ляшок: ляшок -оватий, (ляшковатий кум);

макух: макух -оватий, (макуховатий очерет);

пісок: піск -оватий, (пісиковатий шлях);

значиння по мешуюче ми добре відчуваємо при порівнянню:
-атий: **оватий** та при нарощуванні на прикметниках:

ауб(атий): ауб -оватий, (аубовата квасоля);

горб(атий): горб -оватий, (горбовата підлога);

стов(атий): стовб -оватий, (стовбовата голова);

довгий: довг -оватий, (довговатий ставок);

круглий: кругл -оватий, (кругловатий хліб);

лещий: лепк -оватий, (лєпковатий сир);

до повного розвитку прийшла оци по мешуюча нюанса значиння формансу в формі:

-уватий; що є тільки звуковою відміною форманса -оватий; (з брaku наголосу -о- дає -у-); але певно не без упливу могли бути дієслова на -увати, де з тої самої причини -овати дало: -увати. Приклади від прикметників:

блій: блі -уватий, (бліувата корова);

блідий: блід -уватий, (блідувате лице);

глуний: глун -уватий, (глуунуватий дід);

гордий: горд -уватий, (гордувата дівка);

дебелій: дебел -уватий, (дебелуватий козак);

дурний: дурк -уватий, (лурнувате баба);

запеклій: запекл -уватий, (запеклуватий пан);

зелений: зелен -уватий, (зеленувата жаба);

аловіцій: аловіш -уватий, (аловіщувата вістка);

¹⁾ ²⁾ приклади спріз.

³⁾ виновний.

німий:	нім	-уватий, (німувате дитя);
пляний:	плян	-уватий, (плякунуватий козак);
понутий:	понур	-уватий, (понуруватий старець);
рудий:	руд	-уватий, (рудуватий волос);
сирий:	сир	-уватий, (сирувата хата);
сірий:	сір	-уватий, (сірувати хустка);
слабий:	слаб	-уватий, (слабуватий пан);
скупний:	скуп	-уватий, (скупувата мачуха);
старий:	стар	-уватий, (старувата жінка);
сухий:	сух	-уватий, (сухуватий хлопець);
темний:	темн	-уватий, (темнувати ніч);
тісний:	тісн	-уватий, (тіснувати хата);
товстий:	товст	-уватий, (товстувате лице);
червоний:	червон	-уватий, (червонувата плахта);
від іменників жіночих на -а рідко:		
жилья:	жил	-уватий, (жилувата рука);
голова:	голов	-уватий, (головувате просо);
гора:	гор	-уватий, (горуватий край);
лапа:	лап	-уватий, (лапуватий сміг);
короста:	корост	-уватий, (коростувате поле);
пащека:	пащек	-уватий, (пащекувата баба);
сметанна:	сметан	-уватий, (сметанувата краска);
щетина:	щетин	-уватий, (щетинувата свиня);
яма:	ям	-уватий, (ямувато дорога);
свіння:	свин	-уватий, (свинуватий чоловік);
але часто також і від усіх інших категорій іменників:		
волокни:	волоки	-уватий, (волокнувате приєво);
коліно:	колін	-уватий, (колінувата річка);
шило:	шил	-уватий, (шилувата ліска);
буряни:	бурян	-уватий, (бурянувате сіно);
вітер:	вітр	-уватий, (вітруватий день);
город:	город	-уватий, (городувате зерно);
дереш:	дереш	-уватий, (дерешуватий шлях);
дощ:	дощ	-уватий, (дощуватий день);
жолоб:	жолоб	-уватий, (жолобуватий тік);
кинях:	кинях	-уватий, (киняхувате просо);
клини:	клини	-уватий, (клинивата сокира);
кров:	кров	-уватий, (кровуватий ¹⁾ чоловік);
куш:	куц	-уватий, (куцувата пшениця);
лопух:	лопух	-уватий, (лопухувата гречка);
ніздри:	ніздр	-уватий, (ніздруватий ²⁾ хліб);
мох:	мох	-уватий, (мохувата трава);
мороз:	мороз	-уватий, (морозувата ³⁾ краска);
плащ:	плащ	-уватий, (плащуваті ⁴⁾ цигани);

¹⁾ що має багато крові.

²⁾ діркуватий.

³⁾ сріблисті.

⁴⁾ одіті в плащі.

рінь: рін -уватий, (рінувата земля);
 струп: струп -уватий, (струпуваті яблука);
 сук: сук -уватий, (сукувата палка);
 сум: сум -уватий, (сумувата хата);
 узол: узл -уватий, (узлуватий шнур);
 хорт: хорт -уватий, (хортуюта¹) свиня);
 циган: циган -уватий, (цигануватий волох);
 до з а ч і н я формації від іменників з рівністю значення *-атий*.
 Деякі частіші формації цього формансу дозали до його поширення та виділення нових творчих цілостей, а власне:

Ф. -юватий.

З а в я з о к: форманс *-уватий* наростає й на іменниках із м'ягкими закінченнями; н. пр.:

вогонь:	воги	-юватий, (вогнювата молодиця);
гири:	гир	-юватий, (гирюватий кінь);
гній:	гно	-юватий, (гноювата рана);
лій:	лой	-юватий, (лоювате сало);
хвиля:	хвиль	-юватий, (хвилювате море);

В и с л і д: у цих формаціях це м'ягчення належить до пнів, але чуття мови злучило його з формансом в одну цілість і уживав його:

звір:	звір	-юватий, (звірюватий пан);
глузик:	глаз	-юватий, (глузувата глина);
затомлений:	затомл	-юватий, (затомлюватий гребінь);
смагливий:	смагл	-юватий, (смаглюватий вид).

З а ч і н я: див. *-атий*.

Богато більшу плодовитість проявив:

Ф. -куватий.

З а в я з о к: форманс *-уватий* часто наростає на прикметниках та іменниках з визвуком пнія на *-к-*:

м'який:	мяк	-уватий, (мякуватий хліб);
солодкий:	солодк	-уватий, (солодкувате вино);
слизький:	слизык	-уватий, (слизькувата стежка);
терпкий:	терпк	-уватий, (терпкуваті груші);

значення іменників із *-к-* закінченнями, на яких *-уватий* наростиє здебільше: *Deminutiva*:

діжка:	діжк	-уватий, (діжкуватий ²) чоловік);
дірка:	дірк	-уватий, (діркуватий хліб);
долинка:	долинк	-уватий, (долинкувате поле);
дурак:	дурак	-уватий, (дуракуватий дід);
жуک:	жук	-уватий, (жукувата голова);
жолобок:	жолобк	-уватий, (жолобкувата підлога);
звірок:	звірк	-уватий, (звіркувате обличчя);
зажираха:	зажирах	-уватий, (зажирахувата баба);

¹ подібна до хорта.

² грубий.

каліка:	калік	-уватий, (калікувате дитя);
кийок:	кийк	-уватий, (кийкуватий бук);
колінко:	колінк	-уватий, (колінкувата палка);
козак:	козак	-уватий, (козакувата шляхта);
лико:	лік	-уватий, (ликуваті коноплі);
ломіка:	ломак	-уватий, (ломікуватий парубок);
маслак:	маслак	-уватий, (маслакуватий дід);
опришок:	опришк	-уватий, (опришкуватий хлоп);
пісок:	піск	-уватий, (піскувате поле);
сокирка:	сокирк	-уватий, (сокиркувата ²⁾ дівка);
стрілка:	стрілк	-уватий, (стрілкувати цибуля);
стрижок:	стрижк	-уватий, (стрижкувати вовна);
холодок:	холодк	-уватий, (холодкуватий сад);
ярок:	ярк	-уватий, (яркувате поле);

В і с л і д: ця частина сполучка **-к-** із **-уватий** довела до злиття обох частин у **куватий**; цей новий форманс в укр. мові досить продуктивний.

З на ч і н и я цих формацій стоять під впливом тих частин наростиовані на *Deminutiv*-ах і тому має при утвореннях від прикметників характеристичне по м е и ш у ю ч е значення; від іменників див: **-оватий**. Приклади: від іменників:

злодій:	злодій	-куватий, (злодійкуватий хлопець);
ключча:	ключ	-куватий, (ключкуватая борода);
лицар:	лицар	-куватий, (лицаркуватий козак);
лінь:	лін	-куватий, (лінкуватий хлопець);
стебло:	стебель	-куватий, (стебелькуватая дівка);
яхіда:	яхид	-куватий, (яхидкуватая баба);
зателепа:	зателеп	-куватий, (зателепкуватая баба);

рідко від дієслівних пнів:

заціпіти:	заціп	-куватий, (заціпкуватая земля);
-----------	-------	---------------------------------

від прикметників:

зелений:	зелен	-куватий, (зеленкувате жито);
поганий:	поган	-куватий, (поганкуватая дівка);
скажений:	скажен	-куватий, (скаженкуватий дід);
старий:	стар	-куватий, (старкуватая жінка);

хороший, хороший -куватий, (хорошкувате дитя);

порівняннє значення наступних прикметників дає підставу до висновку **куватий**: з м е и ш у є **-уватий**, воно визначає м е и ш и й сту п і н ь даної у пні прикмети:

зелений:	зелен	-уватий: зелен -куватий;
старий:	стар	-уватий: стар -куватий;
лінівий:	лін	-уватий: лін -куватий;
поганий:	поган	-уватий: поган -куватий;
яма:	ям	-уватий: ям -куватий;

про основу цього розвитку значення згадано в горі.

¹⁾ широконогий.

²⁾ остра на язик.

Ф. -ast-¹, укр. ast-ий.

З а в я з о к: на думку Vondrák-а цей форманс повстав із контамінації формансів *-астай* і **-асий*; останки останнього були б у словацьк. *bélasý*, польськ. *białasy*. Ми наводимо укр. реконструкції під: *-азо-*.

Але можна б тут піти і іншим шляхом а власне пояснювати цей форманс як: *-ас-т-ий*, (білас-тий), бо живих прикметників на **-асий* немає, зате є досить живі іменники на *-ас*; (білас, дурнас, бельбас, обертас, викрутас).

В и с л і д: із поданих вище формаций абстраговано форманс *-астай* як творчу одиницю, і вона виявила велику живучу силу, особливо у словінській та сербській мові.

З нач іни я прикметників цієї групи досить широке. Від іменників цієї форманс творить прикметникові формациї, що їх прикмети взяті від річій, які в когось або в чогось є; часто викагають вони, що прикмета є в побільшенній формі або многочленності. Але ті прикметники можуть указувати на породу, до якої хтось або щось належить або є подібне. При формaciях від прикметників ця подібність дає значення і нещого ступиня, приближності до прикмети.

Цей форманс творить від прикметників:

білний: біл *-астай*, (біластий кінь);

дебелій: дебел *-астай*, (дебеластій віл);

довгий: довг *-астай*, (довгасті груші);

зелений: зелен *-астай*, (зеленаста плахта);

сивий: сив *-астай*, (сиваста корова);

чудерній: чудери *-астай*, (чудернаста баба);

рідко від дієслівних інів:

кохати: кох *-астай*, (кохасті¹) зілля);

писати: пис *-астай*, (писастий рушник);

шугати: шуг *-астай*, (шугастий орел);

головно наростиє цей форманс на іменниках:

вікно: вікни *-астай*, (вікнасті²) хата);

горб: горб *-астай*, (горбасте поле);

золото: золот *-астай*, (золотаста рибна);

корінь: корен *-астай*, (коренасті³) дуби);

крижі: криж *-астай*, (крижаста лівка);

перли: перл *-астай*, (перласті зуби);

плечі: плеч *-астай*, (плечастий парубок);

голуб: голуб *-астай*, (голубаста свита);

угол: угл *-астай*, (угластий стіл);

до порівняння значінь:

горб: горб *-астай*: горб *-астай*:

довгий: довг *-астай*: довг *-астай*:

¹⁾ добре виплекане.

²⁾ в величими вікнами або численними вікнами.

³⁾ в великим числі коріння.

плечі: плеч -атий: плеч -астий;
сивий: сив -атий: сив -астий.

Ф. -астий.

З а в я з о к: основою цього форманса є часті формациї з : -астий .
від іменників із м'якими закінченнями:

гілля: гіл -астий, (гіляста яблуна);
гребінь: гребен -астий, (гребеняста хвиля);
змія: змі -астий, (змілсті¹) стріли);
азуulia: аозул -астий, (азулляста курка);
листя: лист -астий, (листясте дерево);
камінь: камен -астий, (каменястий шлях);
конопля: конопл -астий, (конопляста²) пінка);
кривуля: кривул -астий, (кривуляста³) плахта);
куля: кул -астий, (кулляста бочка);
стерня: стери -астий, (стерніста нива);
хвиля: хвил -астий, (хвильста грива);
шпиль: шпил -астий, (шипилляста скеля);
щебель: щебел -астий, (щебелісті уставки);

В і с л і д: як бачимо, всюди м'ягчення належало первісно до
чиєв; численність цих утворів довела до того, що чуття мови злу-
чило це м'ягчення з формансом та виділило потім для словотвору:
-астий .

З и а ч і н и я: дів.: -астий .

Цей форманс творить: від іменників:

вално: вали -астий, (вапняста земля);
глина: глин -астий, (глиниста⁴) курка);
джерело: джерел -астий, (джерелястій⁵) став);
искра: іскр -астий, (искряста роса);
купина: купин -астий, (купиняста земля);
попіл: попел -астий, (попелястий віл);
струп: струпел -астий, (струплястий шлях);
цегла: цегл -астий, (цегляста⁶) плахта);

від прикметників:

круглий: кругл -астий, (круглляста земля);
дрібний: дрібн -астий, (дрібністе зерно);
червоний: червон -астий, (= червонятивий).

Ф. -частий.

З а в я з о к: форманс -астий наростиє часто на іменниках.
закінчених на -к-, яке в тих випадках переходить у -ч-:

бік: боч -астий, (бочаста корова);
грянка: грянч -астий, (грянчаста чарка);

¹ подібні до змії.

² вісімкою цятовані.

³ із взорами кривулі.

⁴ глинистої барви.

⁵ із багатьома джерелами.

⁶ цеглястої барви.

двійка:	двійч	-астий, (двійчасті ратиці);
долинка:	долинч	-астий, (долинчасте поле);
драбинка:	драбинч	-астий, (драбинчастий віз);
дубок:	дубч	-астий, (дубчастий ліс);
жолобок:	жолобч	-астий, (жолобчасте долото);
зубок:	зубч	-астий, (зубчаста стіна);
клітка:	клітч	-астий, (клітчаста плахта);
рубок:	рубч	-астий, (рубчаста чарка);
розсипка:	розсипч	-астий, (розсипчаста долівка);
скибка:	скибч	-астий, (скибчаста дinya);
стовбок:	стовбч	-астий, (стовбчасті уставки);
цвітка:	цвітч	-астий, (цвітчаста хустка);
стрімкій:	стрімч	-астий, (стрімчаста скеля).

В і с л і д: численність таких сполучок -ч- із -астий, до котрих іще потреба додати всякі слова, де -ч- вже було, як:

тройчак:	тройч	-астий, (тройчаста свічка);
колісча:	колісч	-астий, (колісчастий корж);
корч:	корч	-астий, (корчастий сад);
спичка:	спич	-астий, (спичастий ніж);

була основою, що мова виділила -частий та вживав їого:
 гребінь: гребін -частий, (гребінчасті уставки);
 палуба: палуб -частий, (палубчастий віз);
 розлив: розлив -частий, (розливчаста ріка);

З і а ч і н и я: див.: -астий.

Ф. *-ito-*, укр. *-im-ий*.

З а в я з о к: цей форманс розвинувся подібно, як *-ato-*, а саме через поширення первісного *-to-* голосівкою, яка первісно належала до пnia. Це сталося при колишніх пнях на *-i*; *cf.* стб. *тьdb-ce: тьditi-tъ* (*тьdb-ce* вимагає установлення первісного шелестівкового пnia середнього роду із формами *i*- деклінації, див.: *V Sl. Gr.* 595, ст.); далі: стб. *tazitъ: taziti-tъ*. Не без впливу були тут, на нашу думку, і ділеслова *IV* класи на *-iti-*.

В і с л і д був, що із наведеного типу формаций *-ito-*, *-итий* виділилось як окремий творчий елемент для притметникового словотвору. В укр. мові проявив цей форманс ширшу творчість у своїй розширеній формі:

Ф. *овитий*.

З а в я з о к: основою цього поширення є формації від колишніх іменників пнів на *-у*:

мед: медов-итий;

дім: домов-итий;

далі вплинуло і нарощування на притметниках на *-овий*:

грошовий: грошов -итий, (грошовитий бараж);

городовий: городов -итий, (городовитий край);

дощовий: дощов -итий, (дощовита осінь);

жировий: жиров -итий, (жировита свиня);

трудовий: трудов -итий, (трудовите діло).
 хворовий: хворов -итий, (хворовите дитя);
 черваковий: черваков -итий, (черваковитий горіх);
 нарешті ще треба згадати як причину виділення та плодючості
 форманца -овитий і численні формациі від дієслів на -увати, (-овати):
 гордувати: гордов -итий, (гордовита дівка);
 газдувати: газдов -итий, (газдовита жінка);
 дарувати: даров -итий, (даровите скло);
 красувати: красов -итий, (красовите лице);
 падкувати: падков -итий, (падковитий хлопець);
 печалувати: печалов -итий, (печаловитий чоловік);
 пильнувати: пильнов -итий, (пильновитий чабан);
 плямувати: плямов -итий, (плямовите полотно);
 смакувати: смаков -итий, (смаковита горілка);
 статкувати: статков -итий, (статковитий чоловік);
 сумувати: сумов -итий, (сумовита вістка);
 шапкувати: шапков -итий, (шапковитий лях);
 шуткувати: шутков -итий, (шутковита дівка);
 хорувати: хоров -итий, (хоровите дитя);

Вислід із наведених груп формаций мова прилучила -ов- до -итий та виділила -овитий як творчу цілість. Цих прикладів не багато:

лоск: лоск -овитий, (лосковита баба);
 плохий: плох -овитий, (плоховите дитя);
 (тяги): стяг -овитий, (стяговиті коні);
 хід: ход -овитий, (ходовитий кінь);
 страх: страх -овитий, (страховита війна);
 хапати: хап -овитий, (хаповиті люди);
 тямти: тям -овитий, (тимовитий хлопець);
 швайка: швайк -овитий, (швайковита палка);

Значиння цієї групи таке: певна прикмета належить комусь або чомусь у певнім багатстві, скількості, (мірі), або що хтось або щось має до неї особливий нахил, подібність; коли побіч прикметника в дієслові, то часто повставає активна нюанса: той, що щось робить, чим хто займається.

-овитий часто чергується із -уватий:

сум: сум -овитий: сум -уватий;
 швайка: швайк -овитий: швайк -уватий;
 пляма: плям -овитий: плям -уватий;
 гордий: горд -овитий: горд -уватий;

і т. д. без зміни в значенню.

Ф. -исто-, укр. -ист-ий.

Завязок: -истий відноситься до -итий, як -астий до -атий. І для його треба шукати пояснення у контамінації: -итий із -*ис-(-ий), (див.: -ізо-); або у простій аналогії до -астий; можливо також, що це -с- прилучилося з якогось пия до форманцу.

Вислід був такий, що в одній із загадних можливостей

повстала формантична група *-isto-*, *-истий*; а мова виділила її як цілість для словотвору.

Значиня: обсяг значення цих формаций доволі широкий.
Поняття склонності до прикмети, від якого тут виходити треба, містить у собі основу до розвитку всіх відтінків, почавши від сконстатації на хилу, подібності, — аж дібрати, яскраво розвиненої прикмети, врешті до ІІ побільшання.

Цей форманс творить рідко від дієслівних пнів:

покотити: покот *-истий*, (покотиста дорога);

учепити: учеп *-истий*, (учепистий хлопець);

ятити: ятр *-истий*, (ятисте тіло);

слягти: сляги *-истий*, (слягністі¹⁾ воли);

але часто від прикметників:

дрібний: дрібн *-истий*, (дрібністе зерно);

крижний: крижн *-истий*, (крижниста дівка);

пашний: пашн *-истий*, (пашниста толока);

понурний: понур *-истий*, (понурнисті зір);

пологий: полож *-истий*, (положисті луки);

похилий: похил *-истий*, (похилисті дахи);

розлогий: розлож *-истий*, (розложисті роги);

рясний: рясн *-истий*, (ряснисті снопи);

річний: річи *-истий*, (річниста долина);

скосий: скос *-истий*, (косиста гора);

сімляний: сімлян *-истий*, (сімляниста коноплі);

шалений: шален *-истий*, (шалениста баба);

від іменників:

багно: багн *-истий*, (багнисте поле);

барва: барв *-истий*, (барвисті квіти);

батіг: батож *-истий*, (батожисті²⁾ квасоля);

баюра: баяр *-истий*, (баюриста дорога);

беріг: береж *-истий*, (бережисте³⁾ озеро);

борозна: бороозн *-истий*, (борознисті⁴⁾ плуг);

валию: валин *-истий*, (валиниста земля);

вилоги: вилож *-истий*, (виложистий комір);

ъязна: ювоя *-истий*, (ювояристе ягня);

гілля: гіл *-истий*, (гілристе дерево);

голова: голов *-истий*, (головиста капуста);

гора: гор *-истий*, (гористий край);

грана: гран *-истий*, (граниста чарка);

діжа: діж *-истий*, (діжиста макітра);

долина: долин *-истий*, (долинистий степ);

жар: жар *-истий*, (жаристі дрови);

¹⁾ що роблять великі кроки.

²⁾ що виться як батіг.

³⁾ а високими берегами.

⁴⁾ що робить велику борозну.

⁵⁾ подібна на діжну.

запал:	запал	-истий, (запалістий чоловік);
зерно:	зерн	-истий, (зернисте збіжжя);
золото:	золот	-истий, (золотистий колос);
искра:	искр	-истий, (искристий огонь);
камінь:	камен	-истий, (каменистий шлях);
колос:	колос	-истий, (колосисте жито);
комар:	комар	-истий, (комаристе багно);
корінь:	корін	-истий, (коріннє бузина);
кряк:	кряч	-истий, (крячисте поле);
кремінь:	кремін	-истий, (кремінністий шпиль);
крапля:	крапл	-истий, (краплиста роса);
мерва:	мерв	-истий, (мервиниста солома);
мла:	мл	-истий, (млієвистий ранок);
мочвар:	мочар	-истий, (мочаристий беріг);
мул:	мул	-истий, (мулисті ріка);
оскока:	оском	-истий, (оскокнистий борщ);
пара:	пар	-истий, (паристі воли);
підхват:	підхват	-истий, (підхватисті штани);
пляма:	плям	-истий, (плямистий тиф);
плечі:	плеч	-истий, (плечиста баба);
пасмо:	пасм	-истий, (пасмистий рушник);
паща:	пащ	-истий, (пашистий сад);
рінь:	рін	-истий, (ріннista земля);
рік:	роч	-истий, (рочисте свято);
руно:	рун	-истий, (руннiste зілля);
скеля:	скел	-истий, (скелесті гори);
спад:	спад	-истий, (спадистий шлях);
стебло:	стебл	-истий, (стеблисте поле);
струна:	струн	-истий, (струннista ¹) нитка);
тіло:	тіл	-истий, (тілністий віл);
терия:	терн	-истий, (терністі рожі);
трость:	трост	-истий, (тростиста солома);
уклад:	уклад	-истий, (укладистий горщик);
цвіт:	цвіт	-истий, (цвітнiste зілля);

Ф. -истий.

З а в я з о к: формація **-истий** є законною: **-істий**:

врокай:	врожа	-істий, (врожаїсті жнива);
вибо:	вибо	-істий, (вибойстий шлях);
двоє:	дво	-істий, (двоїсті музини);
не гоїти:	него	-істий, (негойста рана);
ріп:	ро	-істий, (роїста пасіка);
троє:	тро	-істий, (троїста корона);

В іслід цих формацій є такий, що находимо і інші слова формовані із **-істий**:

верно, pl. верні: зерна-істий, (зернаисте жито);
перо: пер-істий, (перистий віл);

¹) подібна до струни.

сюди вставлено:

рум. *lău*: ла-їстий, (лаєтий віл);

Значіння: див. попередню групу.

Ф. -анистий.

З а в л а з о к в форми:

качан: качан -истий, (качаниста капуста);

чабан: чабан -истий, (чабанист¹⁾ воли);

таркан: таркан -истий, (тарканиста плахта);

В и с л і д о м в формазі:

рябко: рябък -анистий, (рябканиста курка);

шморг: шморг -анистий, (шморганисте полотно);

8. -д- ф о р м а н с и.

Ф. -do-, укр. -д-ий; рідкій, м е р т в и й е л е м е н т :

ра-дий: стб. *radъ*, до гр. *δραπας*;

еі-дий: побіч: сірий.

9. -б- ф о р м а н с и.

Ф. -bo-; укр. -б-ий; и е ж и в и й, рідкій форманс. Його констатуємо в:

голубий: іа **gol-on-bh-*, до прус. *golimban* спній²⁾;

глу-б-окий: із **glu-m-bh-* до коріння *gleubh*³⁾;

ік бачимо, в обох випадках видно первісний -bho- форманс.

10. -к- ф о р м а н с и.

Нарис розвитку.

Ф. -ko-;

-к-ий;

-ько-;	-ько-;	>	-онъкий;	-ьско-;
-кий;	-ький;	∨	-енъкий;	-ський;
		-ечкий;	-есенъкий;	-івський;
		-ючкий;	∨	∨
		-ічкий;	-ісінъкий;	-іянський;
		∨	-юсінъкий;	∨
		-юцъкий;		-ецъкий;
		-іцъкий;		∨
		-оцъкий;		-елецъкий;
		∨		
		-іський;		
		-юський;		
		∨		
		-ісічкий;		
		-юсічкий;		

¹⁾ великі воли.

²⁾ ³⁾ див.: В. В. В.

Ф. -ко-, укр. -к-ий. Цей форманс перепроявляє усі первісні притметникові -у- та -и- пні до -о- пнів, та виявляє потім у розвитку мови неавтентичну п л о д о в и т і с т є І щоди числа своїх формаций, і щоди поширення формансу. Потім його знає і чиня: творення великого роду і всіх чуттєвих нюансів з д р і б н і л и х (деміутивних) притметників.

У своїй первісній функції ми його можемо побачити з порівнянням:

вуз(ъ)-кий:	стб. <i>qəzəkъ</i> ; лт. <i>angustus</i> , гор. <i>agdus</i> ;
брід -кий:	стб. <i>bridəkъ</i> , до: брюю, бріти;
дера -кий:	стб. <i>drəzəkъ</i> ; гр. <i>θρασός</i> , <i>θράσος</i> ;
кріп -кий:	стб. <i>kṛēpəkъ</i> , до: <i>kṛēp-</i> ;
глад -кий:	стб. <i>gladəkъ</i> , лтт. <i>glodūs</i> :
корот -кий:	стб. <i>kratəkъ</i> , до: <i>ērtaq</i> ; лат. <i>curtus</i> .
лег -кий:	стб. <i>legəkъ</i> , лт. <i>leviš</i> , < <i>*legvis</i> ;
мяг -кий:	стб. <i>mēkъkъ</i> , лтт. <i>minkštas</i> ;
мерзь -кий:	стб. <i>tməzəkъ</i> , до: <i>tməzēlti</i> ;
низ(ъ)-кий:	стб. <i>nizəkъ</i> ;
рід -кий:	стб. <i>rēdəkъ</i> ;
солод -кий:	солод, стб. <i>sladəkъ</i> , лтт. <i>saldūs</i> ;
слиз(ъ)-кий:	стб. <i>zlyzəkъ</i> ;
стил -кий:	стб. <i>styldəkъ</i> ;
тон -кий:	стб. <i>tvolykъ</i> ; до * <i>tvoly-</i> , гр. <i>τανν-</i> ;
гір -кий:	стб. <i>gor'kъ</i> , до: <i>gorēti</i> ;
тяж -кий:	стб. <i>tęžkъ</i> , мабуть, від * <i>tęžъ</i> ¹⁾ ;

Оці формациі були основом для виділення двох продуктивних формансів, а власне: (1) від -у- пнів: *ъко*, (2) від -и- пнів: *-ъкъ*. Вже в староболгарській мові може поміж обоими цими формансами трохи затомніні, вже там часто подибується впливи одного форманса на формативну сферу другого. Тим більше замотані відносини в теперішній укр. мові.

Обговорюючи далі обидва згадані форманси, ми дивимося на матеріал зі становища теперішньої мови й тільки там установлюємо *-ко*, де воно пошило звукові палятатізаційні наслідки, (хоча *-ъ* в деяких випадках могло випасті, не залишивши жадного сліду, cf. *SS. Ga. Ukr. Gr.* § 27). Всі інші утвори ми зачисляємо до *-ъко*, не входячи в аналізу первісного пnia й форманса.

Форманс *-ко* находимо ще в розширеннях кількох *-о-* пнів:

глиб: глибо -кий, (глибокий яр);

шир: широ -кий, (широке поле);

**вис-* висо -кий, (високе дерево);

**жорст-* жорсто -кий, (жорстока судьба);

самітна в формі: вели-кий: стб. *velijs* — *velikъ*.

Ф. *ъко-*; укр. — тверда шелестівка + *к-ий*;

Загиною: основою є форжкій форманса *-ко-* від первісних *-у-* пнів; див.: вище.

¹⁾ див.: V. Sl. Gr. см. 607.

Вислідом було злучення із -ко- в -ко-.

Значіння: коли прикметник утворений від дієслова або має дієслово побіч себе, то особа чи річ має активну здатність, а зустріч іст., нахиля до даної прикмети; тим то при формуваннях від прикметників розвивається значення: менший ступінь прикмети; від іменників часто тільки означення прикмети, яка когось або щось характеризує, або якого роду щось або хтось є.

Приклади від дієслів на -ати:

- ламти: лам -кий, (ламке дерево);
метати: мет -кий, (метка баба);
різати: різ -кий, (різький мороз);
сипати: сип -кий, (сипкий пісок);
*стрибати: стриб -кий, (стрибке лоша);
*хватати: хват -кий, (хватка дівка);
*хрякати: хряп -кий, (хряпкий шлях);
*цупати: цуп -кий, (цупкий мороз);
*ховати: хова -кий, (хована дорога);
*чіпати: чіп -кий, (чіпка хороба);
*шамати: шам -кий, (шамка баба);
*шибати:шиб -кий, (шибока вода);

рідко від дієслів на -ити, -ити та інших:

- ліпити: ліп -кий, (ліпке тісто);
палити: пал -кий, (палкі дрова);
хрипіти: хрип -кий, (хрипкий голос);
хрустіти: хруст -кий, (хрустка кістя);
брати, беру: бер -кий, (беркій хлопець);
драти, деру: дер -кий, (дерке лінко);
чарувати: чарів -кий, (чарівкі брови);

від прикметників:

- живий: жив -кий, (живкий чоловік);
слабий: слаб -кий, (слабке дитя);
твердий: тверд -кий, (тверда грушка);

від дієприкметників:

- гнути, гнуний: гнуч -кий, (гнуучка тополя);
вити, витий: вит -кий, (виткий хміль);
мяти, мятивий: мяят -кий, (мяткий хліб);
терпіти, терплий: терпляч-кий, (терплячка людина);

після цього:

- холодніти, холоднячий: холоднич-кий, (холоднячкій день);
врешті від іменників, (котрі дуже часто мають побіч себе дієслово, яке впливає відповідно на значення):
вада: вад -кий, (вадка людина);
криха: крих -кий, (крихка цегла);

* у всіх цих формуваннях можна виходити й від викликів: стриб! хап! хват! чіп! шам!шиб! цуп! і т. д.

крупа:	круп	-кий, (крупка мука);
смола:	смол	-кий, (смолке поліно);
шкіорупа:	шкіоруп	-кий, (шкіорупка дорога);
вюн	вюн	-кий, (вюнок дитя);
гін:	гін	-кий, (тінкел ¹) дерево);
говір:	говір	-кий, (говіркі люди);
грім:	грім	-кий, (грімка рушиця);
жар:	жар	-кий, (жаркий день);
зір:	зір	-кий, (зіркс ²) дитя);
кал:	кал	-кий, (калке болото);
плав:	плав	-кий, (плавкі сані);
полох:	полох	-кий, (полохкий кінь);
пух:	пух	-кий, (пухка булка);
сан:	сан	-кий, (санка дорога);
сторож:	сторож	-кий, (сторожка собака);
strup:	strup	-кий, (strupка дорога);
шум:	шум	-кий, (шумке дерево);
боязнь:	боязнь	-кий, (боязке дитя);

Ф. -ъко-, укр. мlgчення + -к-ий.

З а в я з о к: див.: -ко-; цей форманс творить прикметники від первісних -и- пнів:

масть:	маст(ъ)	-кий, (мастке сало);
грязь:	грязь	-кий, (грязький шлях);

В и с л і д: від цих -и- пнів долучилось -ъ- до -ко-, і мова виду-чила -ъко- як словотворчий елемент:

ніс:	ніс	-ъкий, (нізька хата);
блів:	блів	-ъкий, (блізыка дорога);
шкуліти:	шкул	-ъкий, (шкулький біль);
трусити:	трус	-ъкий, (трус'кий віз);
невеликий:	невелич	-кий, (невеличка хата);

З н а ч і н и я: форманс -ъко- (у сполученню та розширенню з іншими елементами) це один із найпродуктивніших на полі формування прикметників з дрібнілого та песливоого значення в всяких ступнях та ріжноманітних чуттєвих відтінках. На цьому полі словотвір укр. мови дуже багатий.

Розширення формансу є:

Ф. -ечкай.

З а в я з о к: виходити треба тут від формаций типу :--ъко + -ъко- > укр. -ечкай:

дрібонький:	дрібонеч	-кий, (дрібонечкий дош);
маленький:	маленеч	-кий, (маленечке дитя);
ріденський:	ріденоч	-кий, (ріденечка гречка);
чорненський:	чорненеч	-кий, (торненечкий волос);
невеличкий:	невеличеч	-кий, (невеличечке хлопя);
недалекий:	недалеч	-кий, (недалечкий шлях);

¹) що скоро згору росте.

²) що добре бачить.

В и с л і д є виділенням -ечкій та його складників:

цілій: ціл- -ечкій, (цілечка піч);
дрібний: дрібн- -ечкій, (дрібчишко зерно);
малий¹⁾: малес- -ечкій, (малесечка головка);
манюсій: манюсюн-ечкій, (манюсюнечка головка);
як це при п е с л и в и х та з д р і б н і л і х формах часто бувас
(вони вживаються, здебільша, в д и т я ч і й мові), находимо вставки
-ес-, -юн- та всякі варіанти:

Ф. -ючкій, -ічкій;

Ф. -юцький, -іцький, -оцький.

Приклади:

малий: мал- -ючкій, (малючка ручка);
малий: мал- -юцький, (малюцький пальчик);
тонкий: тон- -ічкій, (тонічкій волосок);
малий: маць- -іцький, (маціцька головка);
дрібний: дріб- -оцький, (дрібоцькі зубки);
Ф. -іський, -юський.

З а в я з о к: цей форманс має свою основу в формaciях типу:

тонюсій: тонюс- -ъкій, (тонюське стебло);
чорниюсій: чорниюс- -ъкій, (чорниюське око);

дальшою основою є реконструкції під -ево- (див. там).

В и с л і д о м є виділення -юський, -іський.

З начиння: вище наведені притметники є звязані з комплексом слів д и т я ч о і м о в и на -усь, -усьо, -уся; тимто вони мають і свою характеристичну п е с л и в у з а к р а с к у . Вони означають, що певна притмета ціхує когось або щось у своїй п о в-
ноті, до кою належить, в на л я в и ї ї м і р і:

жовтій: жовт- -іський, (жовтіська мука);
темний: темн- -іський, (темніська піч);
тихий: тих- -іський, (тихіський вечір);
твёрдий: твёрд- -іський, (твёрдіська бульба);
тісний: тісн- -іський, (тісніська хата);
теплий: тепл- -іський, (тепліська вода);

після цього:

сам: сам- -іський, (сам саміський);
отакий: отак- -іський, (отакий отакіський);

Ф. -ісічкій, -юсічкій.

З а в я з о к: основою є -ъко + -ъко- формациі типу:

твёрдіський: твёрдісіч- -кій, (твёрдісічний горіх);

тепліський: теплісіч- -кій, (теплісічне літо);

тихіський: тихісіч- -кій, (тихісічка пічка);

манюсійский: манюсіч- -кій, (манюсічка головка);

після цього:

такісій: такісіч- -кій, (такісічка кобаса);

В и с л і д: -есечкій > -ісічкій і -юсічкій абстраговано є ви-

¹⁾ малесій у Грінченка немас, але ця форма можлива.

ділено як продуктивний форманс у деяких випадках (в яких у Грінченка немає відповідних форм на -ісклій, але вони є можливі):

тверезий: тверез -ісічний, (твереаісічний парубок);

тонкий: тон -ісічний, (тонісічний волос);

тупий: туп -ісічний, (тупісічний ножик);

після цього:

уcess: ус -юсічний, (усюсічке молочко);

Значіння: прикмета у своїй цілковитій повноті, в наявності мірі приписується комусь або чомусь.

Ф. -онъкій.

Завязок: *Leskien*¹⁾ при поясненню сербського формансу -анъл, > -ал, > *an*; порівняю його з російським: *legochon-kiј* із **льгъсълъ*, такий самий процес, що в сербській мові (затрата -h-, і сконтрацовання в -al) ми могли би припустити і в укр. мові щодо -x: **льгъсълъ*, > **легохонъкій*, > **лего(x)онъкій*, > *легонъкій*.

Але й таке пояснення можливе й, на нашу думку, більш угребтане: -онъкій є паралеля до іменникового -онъко: явор-онъко, чобот-онъко, бог-онъко. При поясненню можемо прийняти, що, побіч таких пестливих та ніжніх формансів як -унъ, -уня, -унъо, були й *-онъ, -она, -*онъо, (/. цюоня, мона, дона), а також і відповідні прикметники, див.: -*онъї.

Вислід: наростило на них форманс -ъко- зливеся з пневмічним формансом в -онъкій, а мова виділила його як словотворчий елемент.

Значіння: демінутивні прикметники з нюансомою деяного співчуття. Приклади:

слабий: слаб -онъкій, (слабоньке дитя);

дрібний: дріб -онъкій, (дрібонька ніжка);

голубий: голуб -онъкій, (голубоньке небо);

ніза(ъ)кий: ніза -онъкій, (нізонька хатка);

гладкий: глад -онъкій, (гладоньке дівчя);

вузд(ъ)кий: вуз -онъкій, (вузоньке личко);

легкий: лег -онъкій, (легонькі чобітки);

малий: маць -онъкій, (мацьоньке дитя);

всі вони мають паралелі на -енъкій, але цей форманс тісі чутевої нюансі немає.

Ф. -енъкій, (-інъкій).

Завязок: *Vondrák* виводить цей форманс із -ено- прикметників:

студ-ений: студ-енък-ий;

зел-ений: зел-енък-ий;

і вилагає для: молоденъкій відповідного: **molodeno-*.

Проти цього пояснення говорить число тих прикметників на -ено-, що обмежене на вище подані приклади.

Ми подаємо таке пояснення: в укр. мові маємо ряд жіночих іменників на -енъ, -ені, (-інъ, -іні), що всі мають відповідні при-

¹⁾ A. *Leskien: Serbokroatische Grammatik*, § 542.

кметники на *-енький*; а цих прикметників щей тепер дуже часто вживається в буденному життю:

бистрий:	бистрінь,	-іні:	бистремъ	-кий;
великий:	величінь,	-іні:	величенъ	-кий;
далекій:	далечінь,	-іні:	далечень	-кий;
дешевий:	дешевінь,	-іні:	дешевенъ	-кий;
дужий:	дужінь,	-ені:	дужень	-кий;
глибокий:	глибочінь,	-іні:	глибочень	-кий;
плоский:	плоскінь,	-ені:	плоскенъ	-кий;

В іслід: із цих утворів мова вилучила *-енький* як словотворчий форманс; він дуже продуктивний у формациях від прикметників.

Значіння: в дрібнілі прикметники із **песливо-ласкавим** забарвленням, часто зваження поменшення відпадає й лишається тільки **песливо-ласкава** нюанса. Приклади:

бідний:	біди	-енький,	(бідненька головонька);
білій:	біл	-енький,	(бліденький волос);
веселий:	весел	-енький,	(веселенькі очі);
вірний:	віри	-енький,	(вірненське серце);
вузвий ¹⁾ :	вуз	-енький,	(вузвенька улиця);
гладкий:	глад	-енький,	(гладеньке личко);
глухий:	глух	-енький,	(глухенька тітка);
голій:	гол	-енький,	(голененьке черевце);
голубий:	голуб	-енький,	(голубенькі очі);
дрібний:	дрібн	-енький,	(дрібненькі діти);
живий:	жив	-енький,	(живенські очі);
звіаданий:	звіадин	-енький,	(звіадинське небо);
зелений:	зелен	-енький,	(зелененська ліщина);
золотий:	золот	-енький,	(золотенький волос);
красний:	красн	-смікій,	(красненський жупан);
кривий:	крив	-снікій,	(кривенькя ніжка);
короткий:	корот	-снікій,	(коротенька стрічка);
лихий:	лих	-енький,	(лихенький батько);
любий:	люб	-енький,	(любенський синок);
мілій:	міл	-снікій,	(міленьке дитя);
мокрий:	мокр	-енький,	(мокренське полотно);
молодий:	молод	-снікій,	(молоденська дівчина);
низький:	низ	-снікій,	(низенька пічка);
палкий ²⁾ :	палк	-енький,	(палкенське хлопя);
повний:	повн	-енький,	(повисенька рожа);
радий:	рад	-енький,	(раденька мати);
рідкий ³⁾ :	рідч	-снікій,	(рідкенське зілля);
рідний:	рідн	-енький,	(рідненська мати);
рудий:	руд	-енький,	(руденьке дитя);

¹⁾ -к- форманси відпадають при наростикуванні.

²⁾ ³⁾ -к- залишився у прикметникових утворах; новіці форми; побіч рідкенський є рідківський.

румяній:	румян	-енький, (румянське личко);
рябий:	ряб	-енький, (рябеняка курка);
світлий:	світл	-енький, (світленький цвіток);
сердешний:	сердешн	-енький, (сердешненька душа);
сивий:	сив	-енький, (сивенька аозуля);
сизий:	сиз	-енький, (сизенький сокіл);
сильний:	сильн	-енький, (сильненький парубок);
сирий:	сир	-енький, (сиреняка земля);
ситий:	сит	-енький, (ситенький борщ);
сірий:	сір	-енький, (сіренки очі);
скорий:	скор	-енький, (скоренівкі ноги);
скупий:	скуп	-енький, (скупенький дід);
славний:	славн	-енький, (славненький козак);
сліпий:	сліп	-енький, (сліпенький кобзар);
слухливий:	слухлии	-енький, (слухливенька дояня);
смачний:	смачн	-енький, (смачненське мясо);
смирний:	смирн	-енький, (смирненська баба);
смілив:	оміл	-енький, (сміленський хлопець);
смутний:	смутн	-енький, (смутненська пісня);
солодкий:	солод	-енький, (солоденький мід);
спокійний:	спокійн	-енький, (спокійнєльке море);
старий:	стар	-енький, (старенький батько);
стиглій:	стигл	-енький, (стигленські груші);
студений:	студен	-енький, (студененське вино);
сумний:	сумн	-енький, (сумненькі очі);
сухий:	сух	-енький, (сухенькі щоки);
твёрдий:	твёрд	-енький, (твёрденські пироги);
темний:	темн	-енький, (темнинська нічка);
теплий:	тепл	-енький, (тепленький вітер);
тихий:	тих	-енький, (тихенький хід);
тонкий:	тон	-енький, (тоненська нитка);
тугий:	туг	-енький, (тугенький чоловік);
хмарний:	хмарн	-енький, (хмарненький ранок);
худий:	худ	-енький, (худеньке лицо);
цілий:	цил	-енький, (ціленський хліб);
цикавий:	цикав	-енький, (цикавенька штучка);
чистий:	чист	-енький, (чистенька сорочка);
чорний:	чорн	-енький, (чорненська запаска);
чубатий:	чубат	-енький, (чубатевська курка);
чужий:	чуж	-енький, (чуженька сторона);
широкий:	широк	-енький, (широкенький степ);
щербатий:	щербат	-ський, (щербатенький горщик);
ярій:	яр	-енький, (яренське жито);
ясний:	ясн	-енький, (ясененький місяць);
малий:	мац	-інький, (мацинька буля);

Ф. -есенький, -ісінський, -косінський.

З а в я з о к: щоб формувати від первісних -ес- пів і їх аналігії були тут основово:

чудо, чудес-, чудний: чуди-ес-енъкий;
диво, дивес-, дивний: диви-ес-енъкий;
ми сумніваємося.

Легче пояснити -юсінъкий; ми маємо дитячі форми типу:
усей: усюсій: усуос-енъкий, > усуос-інъкий;
малій: манюсій: манюс-енъкий, > манюс-інъкий;
маючи ці формациі на увазі, які могли б бути основами для пізнішої абстракції, ми могли б прийняти: (1), що -юсінъкий під впливом -е- даво: -ес-енъкий, або (2) що були формантитичні варіянти до -єїд, -юсій у формі *-есій, які послужили для нарощування -енъкий та їх виділення в цілість як -есенъкий. Гляди реконструкції під -ево-.

Вислід був: абстракція -есенъкий і його розвиток в дуже продуктивний форманс.

Значіння: прікметники мають значіння деякої до складу власті, повності, (що якася прікмета комусь або чомусь цілком належить), а після воласкавим відтінком чутті. Дуже часто однак значіння стільки післявенно-ласкає.

Приміри:

білій:	біл	-есенъкий, (блесенъкий кінь);
бідний:	бідн	-есенъкий, (біднесенъка смрота);
блізкий ¹⁾ :	бліз	-есенъкий, (блізесенъко село);
веселій:	весел	-есенъкий, (веселесенъка жінка);
видний:	видн	-есенъкий, (виднесенъна нічка);
вірний:	вірк	-есенъкий, (вірнесенъка мати);
вузкий:	вуз	-есенъкий, (вузенька крайка);
гладкий:	глад	-есенъкий, (гладесенъке полотно);
глухий:	глух	-есенъкий, (глухесенъкий дід);
голий:	гол	-есенъкий, (голесенъкий степ);
голубий:	голуб	-есенъкий, (голубесенъке небо);
дебелій:	дебел	-есенъкий, (дебелесенъкий дядько);
довгий:	довг	-есенъкий, (довгесенъка дорога);
дрібний:	дрібн	-есенъкий, (дрібнесенъке верію);
дурний:	дурн	-есенъкий, (дурнесенъке дівча);
живий:	жив	-есенъкий, (живесенъке дитя);
зелений:	зелен	-есенъкий, (зеленесенъка трава);
золотий:	золот	-есенъкий, (золотесенъке жито);
короткий:	корот	-есенъкий, (коротесенъкий ніж);
красний:	красн	-есенъкий, (краснесенъка квітка);
кривий:	крив	-есенъкий, (кривесенъкий вівр);
лихий:	лих	-есенъкий, (лихесенъкий дід);
любий:	люб	-есенъкий, (любесенъка доя);
молодий:	молод	-есенъкий, (молодесенъке лоша);
мокрій:	мокр	-есенъкий, (мокресенъке сіно);
нижкий:	низа	-есенъкий, (нівесенъка хата);
палкій:	палк	-есенъкий ²⁾ , (палкесенъкий ковак);

¹⁾ -к- форманс відпадає.

²⁾ нова формaciя: -к- не відпадає.

повний:	повн	-есенький, (повнесеньке личко);
радий:	рад	-есенький, (радесенька душа);
рідкий:	рідк	-есенький ¹⁾ , (ріднесенький лік);
рідиний:	ріди	-есенький, (ріднесенький батько);
рудий:	руд	-есенький, (рудесенький дід);
румянний:	румлн	-есенький, (румяннесенькі щоки);
рябий:	ряб	-есенький, (рябесенька курка);
світлий:	світл	-есенький, (світлесенькі очі);
сивий:	сив	-есенький, (сивесенький батько);
сизий:	сиз	-есенький, (сизесенький сокіл);
сильний:	сильн	-есенький, (сильнесенький козак);
спирій:	спр	-есенький, (спресенька земля);
сірий:	сір	-есенький, (сіресенький коник);
ситий:	сит	-есенький, (ситесенький борш);
скорий:	скор	-есенький, (скоресенький біг);
скупий:	скуп	-есенький, (скупесенька баба);
слабий:	слаб	-есенький, (слабесеньке дитя);
славний:	славн	-есенький, (славнесенький пан);
сліпий:	сліп	-есенький, (сліпесенький кобзар);
смачний:	смачн	-есенький, (смачесенька каша);
смирний:	смири	-есенький, (смирнесенька невістка);
сміливий:	сміл	-есенький, (смілесенька дівка);
смутний:	смутн	-есенький, (смутнесенька вістка);
солодкий:	солод	-есенький, (солодесенький мід);
спілкий:	спіл	-есенький, (спілесеньке жито);
спокійний:	спокійн	-есенький, (спокійнесенька річка);
старий:	стар	-есенький, (старесенька церква);
сумний:	сумн	-есенький, (сумнесенька думка);
сухий:	сух	-есенький, (сухесенька груша);
твердий:	тверд	-есенький, (твердесенький дуб);
темний:	темн	-есенький, (темнесенький мох);
теплий:	тепл	-есенький, (теплесенький вечір);
тихий:	тих	-есенький, (тихесенька ніч);
тонкий:	тон	-есенький, (тонесенька дошка);
тугий:	туг	-есенький, (тугесенький віл);
хмарний:	хмарн	-есенький, (хмарнесенька осінь);
худий:	худ	-есенький, (худесенька корова);
чистий:	чист	-есенький, (чистесенький ручник);
чорний:	чорн	-есенький, (чорнесенький ворон);
чужий:	чуж	-есенький, (чужесенька сторона);
цілий:	ціл	-есенький, (цілесеньке село);
ясний:	ясн	-есенький, (яснесенька нічка);

Ф. -ісін'кий.

З а в я з о к: це є той сам форманс що -есенький, тільки що під впливом: ціл-ісік'їй, жовт-ісік'їй; -i- втиснулося й дало: -ісінь-к'їй. Переходовий ступінь ми бачимо:

¹⁾ нова формація: -k- не підпадає.

цілій: цілісенький;
жовтий: жовтісенький;

В іслід був розширення цієї варіанти головно на полі ч у тетевої мови, наслідком чуттєвого змісту голосівки *-i*.

Значіння: цей форманс творить прикметники того самого змісту, що понередній, тільки з додатком іншо-спливового забарвлення і представляє в цьому напрямі вищий ступінь формансу *-есенький*. Приміри:

білий:	біл	-ісінський, (білісінський сніг);
бідний:	біди	-ісінський, (біднісінська маті);
босий:	бос	-ісінський, (босісінський хлопець);
блињкий:	бліз	-ісінський, (блізісінська річка);
гарний:	гарн	-ісінський, (гарнісінська цяця);
голий:	гол	-ісінський, (голісінське дитя);
голубий:	голуб	-ісінський, (голубісінські очі);
дрібний:	дрібн	-ісінський, (дрібнісінський горошок);
жовтий:	жовт	-ісінський, (жовтісінське листя);
кривий:	крив	-ісінський, (кривісінська ніжка);
любий:	люб	-ісінський, (любісінське дитя);
молодий:	холод	-ісінський, (молодісінська жінка);
мокрій:	мокр	-ісінський, (мокрісінська головка);
повний:	повн	-ісінський, (повнісінська голова);
пустий:	пуст	-ісінський, (пустісінський степ);
радий:	рад	-ісінський, (радісінські гості);
рябий:	рібл	-ісінський, (рибісінська квочка);
сивий:	сив	-ісінський, (сивісінська вовна);
сирій:	сир	-ісінський, (сирісінська хата);
спокійний:	спокійн	-ісінський, (спокійнісінське місце);
солодкий:	солод	-ісінський, (солодісінський узвар);
срібний:	срібн	-ісінський, (срібнісінські місяць);
старий:	стар	-ісінський, (старісінський отаман);
тверезий:	тверез	-ісінський, (тверезісінський чоловік);
твірдий:	твірд	-ісінський, (твірдісінське скло);
темний:	темн	-ісінський, (темнісінське скло);
теплий:	тепл	-ісінський, (теплісінська вода);
тісний:	тісн	-ісінський, (тіснісінська вуличка);
тихий:	тих	-ісінський, (тихісінський хід);
тугий:	туг	-ісінський, (тугісінський дід);
тупий:	туп	-ісінський, (тупісінський ніж);
холодний:	холодн	-ісінський, (холоднісінський вітер);
чистий:	чист	-ісінський, (чистісінська правда);
чорний:	чорн	-ісінський, (чорнісінська злоба);
чужий:	чуж	-ісінський, (чужісінський край);
явний:	явн	-ісінський, (лавнісінська правда);
після цього:		
самий:	сам	-ісінський, (самісінська голота);
такий:	так	-ісінський, (такісінська печаль);

Ф. -юсінъкій.

З а в я з о к: гляди **-есенькій.**

З нач ін и я: найвищий ступінь ніжно-песливого відтінку.
Прикладів мало:

гарний: гарні **-юсінъкій**, (гарніюсінка цвіця);
малий: мал **-юсінъкій**, (малюсінка кулька);
солодкий: солод **-юсінъкій**, (солодюсінка конфетка).

Ф. -ъско-, укр. мягка шелестівка **-ськ-ий.**

З а в я з о к: задоволяючого пояснення його родоводу немає.
Ми находимо цей форманс і в літ. мові: *-iszka*, і в герм. мовах: *-iska*, де вони творять прикметники приналежності та походження; cf.: літ. *dēvīzkas*; *lētūviszkas*; гор. *tannisk*, *gudisk*; теперішнє німецьке: *-isch*: *got-isch*, *zral-isch*, *engl-isch*, *kind-isch*, *weib-isch*. *Brugmann* думає, що цей форманс в балтословянських мовах чужого походження, власне що він сюди дістався із германської сімі. Однаке *Vondrák* і *Bräckner* уважають його ве-чужим а первісним, дарма що значини в них тут і там однакове.

З нач ін и я: цей форманс творить від назв країв, народів, місцевостей прикметники, що означають приналежність до місця або роду; далі, він може творити від іменників, що означають роди, гатуни, прикметники відзначиням: якого роду, гатунку, породи, хтось або щось е. Тому він дуже часто натрапляється при родинних назвах.

Приклади:

Баварія:	бавар	-ський, (баварське пиво);
богрин:	бояр	-ський, (боярський пояс);
Віден:	віден	-ський, (віденський шлях);
великан:	великан	-ський, (великанський ріст);
гора:	гір	-ський, (гірська ріка);
громада:	громад	-ський, (громадська хата);
дівр:	дівр	-ський, (діврська служба);
жаба:	жаб	-ський, (жабобське квакання);
кінь:	кін	-ський, (кінська шерсть);
коваль:	коваль	-ський, (ковальський міх);
косар:	косар	-ський, (косарський брус);
лицар:	лицар	-ський, (лицарська слава);
лікар:	лікар	-ський, (лікарська порада);
люди:	люд	-ський, (людська кривда);
майстер:	майстер	-ський, (майстерська річ);
май:	май	-ський, (майський хруш);
мир:	мир	-ський, (мирське товариство);
млин:	млин	-ський, (млинський камінь);
монастир:	монастир	-ський, (монастирська вежа);
море:	мор	-ський, (морське око);
наймит:	наймит	-ський, (наймитські чоботи);
отаман:	отаман	-ський, (отаманська хата);
писар:	писар	-ський, (писарська рука);

поле:	піль	-ський, (пільські квіти);
поганин:	поган	-ський, (поганський нарід);
раб:	раб	-ський, (рабська душа);
рай:	рай	-ський, (райське дерево);
село:	сіль	-ський, (сільська дорога);
столяр:	столяр	-ський, (столярська сокира);
суд:	суд	-ський, (судська правда);
сусід:	сусід	-ський, (сусідське село);
токар:	токар	-ський, (токарський станок);
угор:	угор	-ський, (угорське вино);
улан:	улан	-ський, (уланський сніс);
учитель:	учитель	-ський, (учительська громада);
хан:	хан	-ський, (ханський подарок);
хазій:	хазай	-ський, (хазійський син);
хлоп:	хлоп	-ський, (хлопська мова);
хлібороб:	хлібороб	-ський, (хліборобський добробут);
цар:	цар	-ський, (царська ласка);
циган:	циган	-ський, (циганська віра);
челядь:	челяд	-ський, (челядські пісні);
шваб:	шваб	-ський, (швабська мова);
швед:	швед	-ський, (шведська монета);
школяр:	школяр	-ський, (школярська книжка);
Юрій:	юр	-ський, (юрська вода);
після цього:		
свій:	свій	-ський, (свійський чоловік);
далі:		
чабан:	чабан	-ський, (чабанська собака);
християнин:	християн	-ський, (християнська віра);
після цього: <i>-їянський</i> :		
біс:	біс-їянський,	(бісіянська віра);
часто цей формант наростає на присвійних прикметниках:		
батьків:	батьків	-ський, (батьківське слово);
героїв:	героїв	-ський, (героївське почуття);
шпаків:	шпаків	-ський, (шпаківське гнізdo);
після цього: <i>-івський</i> :		
такий:	так-івський,	(таківські гарazi).
Із історично-звукових причин його форма часто змінена:		
враг:	враз	-ъкий, (-жъск-);
крепак:	крепац	-ъкий, (-чъск-);
мученик:	мучениц	-ъкий, (-чъск-);
спасеник:	спасениц	-ъкий, (-чъск-);
собака:	собац	-ъкий, (-чъск-);
ткач:	ткац	-ъкий, (-чъск-);
товариш:	товарис	-ъкий, (-шъск-);
урядник:	урядниц	-ъкий, (-чъск-);
хижак:	хижак	-ъкий, (-чъск-);
чоловік:	чоловіц	-ъкий, (-чъск-);

чумак: чумац -ъкий, (-чъск-);
юнак: юнац -ъкий, (-чъск-);

Ф. -ецький.

З а в я з о к: форманс *-ъко-* творить часто формациі від чоловічих іменників на *-ець*: *-ець + -ъко-*, > *-еъзко-*, > *-ецький*; на приклад:

отець: отец -ъкий, (отецький двір);
мертвець: мертвец -ъкий, (мертвецький сон);
удовець: удовец -ъкий, (удовецьке поле);
чернець: чернец -ъкий, (чернецький пояс);
стрілець: стрілец -ъкий, (стрілецький кресак);
ловець: ловец -ъкий, (ловецький ріг);
молодець: молодец -ъкий, (молодецька краса);
запорожець: запорожец -ъкий, (запорожецька слава).

В и с л і д: із таких формаций виділила мова *-ецький* як словотворчий елемент.

З н а ч і н н я: слова на *-ець*, здебільша *Nominativ agentis* або носії певної притмети, а це дає певне забарвлення активної бадьорості; звідси й і трохи з більшую чіткістю значення:

здравий: здоров -ецький, (здравовецький діл);
зрада: зрад -ецький¹⁾, (зрадецькі речі);
гидол: гидол -ецький, (гидолецька дочка);
такий: так -ецький, (такецький гарбуз);
довгата: довгат -ецький, (довгелецький парень);
після того: *-елецький*:
такий: так-елецький, (такелецька грушка).

11. -с ф о р м а н с і.

Ф. *-зо-*, укр. *-с-ий*; рідкій форманс, яким первісно творено притметники, що означали барви. Останки:
ру-с-ий: стб. *тиль*.

Ф. *-ло-*, укр. **ас-ий*; його теоретично вимагають, на зразок польськ. *bialasy, złotasy*, укр. форми:

бліастий: *блі-ас-ий;
сивастий: *сив-ас-ий;
зеленастий: *зелен-ас-ий;
дебеластий: *дебел-ас-ий;

він виявляється очевидно, розширення формансу *-зо-* через *-а-*. Номіналний форманс *-зо-* в укр. мові досить гарно заступлений (див.: *Abriss der Ukrainischen Substantivbildung*), та саме і змягчене *-ась*, *-ася* в дитячій мові дуже живі; тому не виключено, що наведені форми діялектично живі.

Ф. *-ез-*, укр. **ес-ий*; його теоретично вимагають форми *ес-енський*; і тут треба припустити, що до цих притметників, здебільша із зна-

¹⁾ польськізм?

чінням ім'я барв існували, на зразок російськ. *pelesyj*, *belysyj*¹⁾ , також і укр. основи:

- білесенький: *біл -ес-ий;
- голубесенький: *голуб -ес-ий;
- зеленесенький: *зелен -ес-ий;
- золотесенький: *золот -ес-ий;
- рябесенький: *ряб -ес-ий;
- рудесенький: *руд -ес-ий;
- темнесенький: *темн -ес-ий;
- чорнесенький: *чорн -ес-ий;

вони представляли би форми, утворені формансом *-eso-*, який складався би із формансу *-so-*, розширеного звуком *-e-*. Також із дитячої мови: *малесечкий*, вимагає основи: **мал-ес-ий*.

-icij; відповідних форм на *-icij* вимагають формациі формансів на: *-iscinnyj* (див. там, тут вичисляємо тільки прикметники зі значенням: б а р в і та типи прикладів):

- сивісінський: *сив -icij;
- рябісінський: *ряб -icij;
- жовтісінський: *жовт -icij;
- чорнісінський: *чорн -icij;
- лавнісінський: *лавн -icij;
- icskij* (див. там):
 - жовтіський: *жовт icij;
 - темніський: *темн -icij;
 - твердіський: *тверд -icij;
 - самісінський: *сам -icij;
- iscichij* (див. там):
 - тихісічний: *тих -icij;
 - теплісічний: *тепл -icij;
 - тупісічний: *туп -icij;
 - тіснісічний: *тісн -icij;

Ми находимо цей форманс у Грінченка при:
тонкий: тон-icij;
і переконані, що цілій ряд визначеніх віркою сконструованих прикметників є живі і в дитячій мові. І в польській мові цей тип живий.

Значення ІХ: наївніший ступінь прикмети злучений з найбільшою песятивостю.

Ф. *-iso-*, укр. **-is-ий*. Так як: *-astij* вимагає основи: *-*as-ий*, так само мусимо теоретично установлюти і для: *-istij*, основу: *-*is-ий*, котра потім через контамінацію в *-itij* далаб *-istij*.
Отже:

- сріблістий: *срібл -is-ий;
- золотистий: *золот -is-ий;
- искристий: *искр -is-ий;

і т. д. (див. *-isto-*). Форманс *-iso-* був би, отже, поширенням *-so-* через

¹⁾ V. Sl. Gr. 632 ст.

-і-. Ця конструкція була б неоправдана, колиб -истий повстало простою аналогоєю до -астий, тому що між -итий і -атий є певний паралелізм.

Ф. -ово-, укр. -*ос-ий; його теоретично вимагають:

дрібосенький: *дріб -ос-ий¹:

рідосенький: *рід -ос-ий;

і цей форманс був би отже -о- розширення формансу -о-; на нашу думку, прикметники такі як дрібосій, рідосій, в дитячій мові живі.

Це є велика недостача, що дитяча мова досі ні граматично, ні лексикографічно не опрацьована. Матеріал у Грінченка невеликий і тому тяжко дістти ясний погляд на розвиток цих формансів дитячої мови та всіх перехресних впливів, що склалися на їх розширення. Ще наліпше заступлений у словарі:

Ф. -изо-; укр. -у-сій, -ю-сій; він живий у дитячій мові та творить ряд дуже і жиопесливих прикметників:

малий: мал -юсій;

гарний: гарн -юсій;

тонкий: тон -юсій;

усей: ус -юсій;

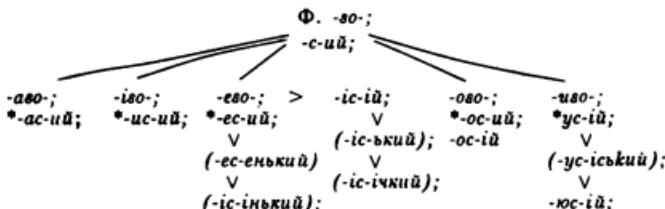
вони всі, як бачимо, утворені преісторією варіантою формансу -изо-, який повинен бути поширенням формансу -зо- через -у. Основні цілі преісторії варіанти, а власне: -изо-, вимагають ряд прикметників на -усіський:

коротусіський: *корот -усій;

легусіський: *лег -сій;

чорнусіський: *чорн -усій;

На підставі цих конструкцій можна б змалювати розвиток цієї групи осей так:

12. -и- форманси.

Ф. -и-е-, укр. -и-ий, (-и-е-, < *-чио-, < -*віо-), щим рідким формансом утворені декілька прикметників:

перший: пер -ший;

стб. іль: ін -ший;

¹⁾ Обидві форми наведені: Др. Василь Сімович: Граматика Української Мови, § 114.

учора: вчорай -ший¹);
тут: тутей -ший²);
на цю групу мав вплив форманс *Comparativ-y* і від нього пішло
і -а- перед -ший.

В. Форманси первісних шелестівкових пнів.

Ф. -nt- (-ηt-, -ent-). Його розвиток в укр. мові був слідуючий:

Ф. -nt-.

-учий;	-ачий;
-ючий;	-ячий;
V	V
-ущий;	-ащий;
-ющий;	-ящний;

Цей форманс служив у балтослов'янській сімі мов для творення *part. praes. act. I* та нарстав цей форманс в I—III класі дієслів в староголгарському на пнях, закінчених на -o-:

veda: *vedont-, > *vedat-*;

dvigna: *dvignont-, > *dvignat-*;

znaq: *znaqont-, > *znaqat-*;

pišq: *pišont-, > *pišat-*;

delaq: *delajont-, > *delajat-*;

так само і в кл. V.

jam (*jad*): *jadont- > *jadat-*;

але в IV класі був пень на -i-:

chvaliti, *chvali*: *chvalint-, > *chvalat-*;

videti, *vižda*: *vidint-, > *videt-*;

Із первісної шелестівкової деклінації залишилось уже в стболгарському дуже мало (пр. *Nom. sing. masc.*), бо пень дієприкметника в інших формах був розширеній: *-nt + jo-, > -*tjo-, > -ilo-; ось це: -ilo- втискається потім і в ці другі форми відмінків.

В укр. мові *part. praes. act.* мертві. В народній мові ці форми невідомі й описуються реченнями. А ті форми, де ще чується якесь відношення до дієслівних пнів, мають значіння прикметників.

Приклади:

-учий, -ючий; оправдане у цих дієприкметникових формаціях:
брати, беру: бер -учий, (до всього беруче дитя);
текти: теку: тек -учий, (текуча вода);
пекти, печу: пек -учий, (пекуче сонце);
могти, можу: мог -учий, (могучий князь);
ревти, реву: рев -учий, (ревучий грім);
мати, маю: ма -ючий, (маючий³) господар);
лаляти, ляло: ля -ючий, (лаючий⁴) чоловік);

¹) ²) мабуть польонізми.

³) багатий.

⁴) що любить лялиться.

молоти, мелю: мел -ючий, (мелючий млин);
колоти, колю: кол -ючий, (колюче теря);
оці формациі були з а в я з к о м до виділення -учий, -ючий як фор-
манса та його анальгічного вжитку при других дієсловах:

-учий:

гавкати:	гавк	-учий, (гавкуча ¹⁾ собака);
ламати:	lam	-учий, (ламуче ²⁾ дерево);
лякати:	ляк	-учий, (лякуче ³⁾ дитя);
невгавати:	невгав	-учий, (невгавучий гамір);
неминати:	немин	-учий, (неминуча біда);
скакати:	скак	-учий, (скакучий ⁴⁾ горох);
співати:	спів	-учий, (співуча ⁵⁾ дівчина);
пахати:	пах	-учий, (пахучий ладан);
щипати:	щип	-учий, (щипуча баба);
давати:	дав	-учий, (давучий чад);
ловити:	лов	-учий, (ловуча ⁶⁾ собака);
тряти:	трям	-учий, (трямучий чоловік);
робити:	роб	-учий, (робучий ⁷⁾ хлопець);
гриміти:	грім	-учий, (грімуча хмара);
нестерпіти:	нестерп	-учий, (нестерпуче горе);
скрипти:	скріп	-учий, (скрипуче ⁸⁾ колесо);
шипіти:	шип	-учий, (шипучий самовар);

-ючий:

красти, краду:	крад	-ючий, (крадюча людина);
рости:	рост	-ючил, (ростюче ⁹⁾ дерево);
кусати:	кус	-ючий, (кусюча ¹⁰⁾ муха);
хитати:	хит	-ючил, (хитючий ¹¹⁾ човен);
говорити:	говор	-ючий, (говорюча ¹²⁾ дівка);
котити:	кот	-ючий, (котючий ¹³⁾ гроши);
палити:	пал	-ючий, (палюча горівка);
плодити:	плод	-ючий, (плодюча ¹⁴⁾ земля);
родити:	род	-ючий, (родюча рілля);
цілити:	ціл	-ючий, (цілюча вода);
боліти:	бол	-ючий, (болюча рана);
воніти:	вон	-ючий, (вонюче зілля);

¹⁾ що думче гавкає.

²⁾ = ламме.

³⁾ = лякияве.

⁴⁾ що при молоченню скаче.

⁵⁾ що любить співати.

⁶⁾ що вміє ловити.

⁷⁾ пильний.

⁸⁾ = скрипливе.

⁹⁾ що скоро росте.

¹⁰⁾ = кусливая.

¹¹⁾ = хиткий.

¹²⁾ = говорливая.

¹³⁾ що легко котяться.

¹⁴⁾ = плодовита.

гомоніти: гомон -ючий, (гомонючий¹⁾ чоловік);
 гудіти: гуд -ючий, (гудючий вітер);
 летіти: лет -ючий, (летюча птиця);
 лопотіти: лопот -ючий, (лопотюча²⁾ співниця);
 смердіти: смерд -ючий, (смердочий маслак);
 для нашого чуття мови є тут всходи д і е с л і в і пні у формaciях
 хоч часто можна виходити й від відповідного іменника або виклика.
 Особливо при дієсловах на -ити, -ити маємо враження що (-учий),
 -ючий, витискає -чий; на це вказують побіч себе іспочуті форми:
 бол-ячий: бол-ючий; смерд-ячий: смерд-ючий.

З и а ч і н и я: рідко, в деяких прікметниках задержалось ще
 дієпрікметникове активне значення. Але адебільша, замічамо розвиток: а к т и в і с т і ю а ф е к т надає часто прікметі: в і ч и й
 с т у п і н і ъ: пекучий, гавкучий, і т. д., > із цього розвивається
 значення: по б і л щ и н и я, головно ще при допомозі акценту,
 приміром: м'яючий: майдичий, (той, що благато має); > а з побільшення
 розвивається ще подекуди і п е й о р а ц і я. У цій суперлятивній
 та зневажливій функції натрапляємо -учий, -ючий навіть при прі-
 кметниках:

гидкий:	гід -ючий, (гидючий чорт) ³⁾ ;
гладкий:	глад -ючий, (гладюча корова);
жирний:	жирн -ючий, (жирнючі губи);
невдалий:	невдан -ючий, (невданючий хлопець);
поганий:	поган -ючий, (поганючий турок);
твірний:	твірд -ючий, (твірдючий кулак);
тостий:	тост -ючий, (тостюча свиня);
важкий:	важ -учий, (важучий мушкет);
скупий:	скуп -учий, (скучучий дід);

від іменників:

довгела:	довгел -ючий, (довгелючі вила).
	-учий, -ючий.

З а в я з о к: гляди форманс -лі- і розвиток -лтјо-, > -тјо-, >
 -тло-, в ст болгарській мові. Ця мова була й в церковною мовою на
 цілій Україні від початку навернення на християнство в укр. вимові
 церковних текстів читано це: -тл- як -щ-.

В и с л і д: під впливом церковнослов'янської мови це -щ- втис-
 нулося і до народніх говорів через молитви, набоженство, пропо-
 віди; -учий, -ючий, дають > -ущий. -ючий і є навіть досить про-
 дуктивні.

З другого боку, мусимо мати на увазі, що в мові розвились
 категорії форм, які причинилися до поширення -ущий, -ючий,
 і які, можливо, навіть довели до того, що -щ- втиснулося або
 закріпилося в -учий, -ючий. А власне: значення по б і л щ и н и я,
 яке розвилось при -учий, -ючий, мусіло ці форманси в чуттю мови

¹⁾ = гомоніння.

²⁾ що лопотуть сильно під час ходу.

³⁾ всі форми є пейоративні Superlativ-a.

зближити до формансу ступіновання -ий, -ій, котрий із фонетичних причин стве: -ий, -ій: крас-ший: кра-ший; близ-ший: бли-щий (діял.); а після цього називати дурний: дурн-ій; злій: зл-ій: ал-ющий. Ось тут треба шукати, мабуть, пояснення для живучості -уйй, -юй та факту, що його формациім бракує всікій архаїчний церковний присмак, і вони почиваються народ-німи.

Значиня прикметників є те саме, що і прикметників, утворених формансом -уйй, -юй; також той сам розвиток значиня в напрямку суперляти в у, почасти й пейоратії замічається тут із тим самим характеристичним акцентом.

Приклади:

благати:	благ -үщий, (благуше прохання);
бути, буду:	буд -үщий, (будущий вік);
квісти, квіту:	квіт -үщий, (квітуща весна);
мерти, мру:	мер -үщий, (мерещца ¹⁾ людина);
минати:	мин -үщий, (минуща тінь);
мовчати:	мовч -үщий, (мовчущий ²⁾ чоловік);
памятати:	памят -үщий, (памятуший хлопець);
плакати, плачу:	плач -үщий, (плачуща мати);
побігти:	побіг -үщий, (побігуща ³⁾ хлоя);
таляпнати:	талляп -үщий, (талляпуша ⁴⁾ дитя);
товкти:	товк -үщий, (товкущий ⁵⁾ чоловік);
тіямнити:	тям -үщий, (тіамущий чоловік);
умирати:	умір -үщий, (уміруша ⁶⁾ людина);
колоти:	кол -үщий, (колющий глад);
завидіти:	завид -ющий, (завидующи ⁷⁾ очі);
покотити:	покот -ющий, (покотящий шар);
поділіти:	поділ -ющий, (поділюша ⁸⁾ молодняк);
походить:	поход -ющий, (походящий ⁹⁾ кіт);
ціліти:	ціл -ющий, (цілюща вода).

від (старого) дієприкметника:

пити:	пит -үщий, (питуща птиця);
-------	----------------------------

так само як -уйй замічаємо і -юй в побільшуючі функції:

білий:	біл -ющий, (білюща сорочка ¹⁰⁾);
багатий:	багат -ющий, (багатуюча баба);
важкий:	важк -ющий, (важкоща персона);

¹⁾ умираюча.

²⁾ — мовчазний.

³⁾ що любить бігати.

⁴⁾ що часто заталипнутися.

⁵⁾ що звесь час трудиться.

⁶⁾ що вимрас.

⁷⁾ суперляртивне звачиння.

⁸⁾ — подільчива, миролюбча.

⁹⁾ що вештає (без хати).

¹⁰⁾ всі вичислені форми є Superlativ-и, почасти певоративні.

злій:	зл	-ящий, (злюще собака);
сильний:	сильн	-ющий, (сильнуший дід);
гидкий:	гид	-ющий, (гидющий чорт);
поганий:	поган	-ющий, (поганюща дівка);
-ачий, -ячий; дас форманс <i>-л-</i> при дієсловах на <i>-ити</i> , <i>-ити</i> , (<i>-ити</i>):		
любити:	любл	-ячий, (люблячий хлопець);
трудити:	труд	-ячий, (трудяча ¹⁾ дівка);
ходити:	ход	-ячий, (ходячий народ);
горіти:	гор	-ячий, (горячий день);
кипіти:	кип	-ячий, (кипуча смола);
свербіти:	свербл	-ячий, (свербляча шкіра);
сидіти:	сид	-ячий, (сидячий пес);
смердіти:	смерд	-ячий, (смердяча костомаха);
терпіти:	терпil	-ячий, (терплячий ²⁾ святвечір);
від старого дієприкметника після цього:		
ситити:	сит	-ячий, (ситяча ³⁾ вівця);
від дієслівних півів:		
пахнути:	пахн	-ячий, (пахнячий перець);
хоріти:	хор	-ячий, (хоряче дитя);
часом від прикметників в функції по більшенної:		
добрий:	добр	-ячий, (добрячил ⁴⁾ чоловік);
ширій:	шир	-ячий, (ширяча людина);
-ацій, -яцій є паралелю до <i>-ущий</i> , <i>-жущий</i> ; ми натрапляємо його в оцих прикметниках: від дієслів:		
боліти:	бол	-ящий, (боляча жінка);
валити:	вал	-ящий, (валище дерево);
годити:	год	-ящий, (годячий кінь);
красти, краду:	крад	-ящий, (крадяча людина);
посидіти:	посид	-ящий, (посидячий чоловік);
служити:	служ	-ящий, (служачий хліб);
походить:	поход	-ящий, (походячий ⁵⁾ стіл);
судити:	суд	-ящий, (судячий суддя);
трудити:	труд	-ящий, (трудяча ⁶⁾ жінка);
хвалити:	хвал	-ящий, (хвалаща ⁷⁾ людина);
часом від іменників і прикметників:		
робота:	робот	-ящий, (роботяча ⁸⁾ дівка);
добрий:	добр	-ящий, (добраші ⁹⁾ колеса);
путний:	пут	-ящий, (путячий город);
Ф. <i>-jes-</i> (+ <i>lo-</i>), укр. <i>-ш-ий</i> , <i>-йшний</i> ; це є слов'янський компакт		

¹⁾ працювата, що любить працювати.

²⁾ голодна кутя.

³⁾ дуже сита.

⁴⁾ дуже добрий.

⁵⁾ переносний, рухомий.

⁶⁾ працювата, що любить працю.

⁷⁾ що любить себе хвалити.

⁸⁾ пильна, дуже любить роботу.

⁹⁾ дуже добри.

р а т і в и й форманс, який має в укр. мові форму *-шій*, або на-
ростав на розширеному пні через *-ѣ*: стб. *dobrějъ* *dobrějši*, *dobrěje*,
і тоді має форму: *-iїшій* (*-iший*).

Приклади:

мільй: миль *-шій*; мил *-iїшій*; мил *-iший*;

поганій: погань *-шій*; поган *-iїшій*; поган *-iший*;

багатій: багат *-шій*; багат *-iїшій*; багат *-iший*;

грубий: груб *-шій*; груб *-iїшій*; груб *-iший*;

-шій, *-iший*; ці форманси повстають при компаративному формансі
з фонетичних причин:

дужий: дуж *-шій*, > дуж *-чій*, > душій³⁾;

високий: вис *-шій*, > вис *-чій*, > вищий;

вувський: вув *-шій*, > вуз *-чій*, > вущий;

красний: крас *-шій*, > крас *-чій*, > крапцій;

із цих форманси це *-ші*- дісталось і до *-iїшій*, *-iший* і так маємо

гострий: гостр *-iїший*; гостр *-иший*; гостр *-иший*;

чистий: чист *-iїший*; чист *-иший*; чист *-иший*;

гарний: гарн *-iїший*; гарн *-иший*; гарн *-иший*;

білій: біл *-iїший*; біл *-иший*; біл *-иший*;

Ф. *-ше-* (+ *io*); укр. *-ш-ий*, *-еш-ий*, це форманс колишнього
part. praet. act.:

померти: помер-ший;

минути: мину-вший.

³⁾ Діалектичні форми.

II.

Поділ формансів по значенню та походженню.

1. Прикметники без яких границь у значенню:

- Ф. -*о-*, -*я*;
- Ф. -*то-*; -*вий*;
- Ф. -*но-*, -*ний*;
- Ф. -*ъло-*, -*вний*;
- Ф. -*го-*, -*рій*;
- Ф. -*ло-*, -*лій*;
- Ф. -*то-*, -*тий*;
- Ф. -*до-*, -*дій*;
- Ф. -*бо-*, -*бій*;
- Ф. -*ко-*; -*кий*;

2. Присвояні прикметники (від іменників):

- Ф. -**ю-*, *-*їю-*, -*й*; -*ячий*;
- Ф. -*ово-*, -*в*, -*овий*, -*евий*;
- Ф. -*ъло-*, -*вний*;
- Ф. -*ълє-*, -*мій*;
- Ф. -*іно-*, -*им*, -*иний*;
- Ф. -*ъко-*; -*ський*, -*ецький*;

3. Прикметники по матерії (від іменників):

- Ф. -*овий*, -*евий*;
- Ф. -*ѣпо-* (-*ѧпо-*), -*яній*;
- Ф. -*ъло-*, -*вний*.

4. Прикметники, взяті від тих речей або психічних ціх, які в ногось або чогось є (від іменників):

- Ф. -*аво-*, -*авий*, -*левий*, -*лавий*;
- Ф. -*іво-*, -*івий*, -*ливий*, -*чівий*;
- Ф. -*ъло-*, -*ъний*;
- Ф. -*ато-*, -*атій*, -*оватій*, -*уватій*, -*куватій*;
- Ф. -*асто-*, -*астій*, -*ястій*, -*частій*;
- Ф. -*іто-*, -*итій*, -*озитій*;
- Ф. -*істо-*, -*истій*;

5. Прикметники походження, принадлежності, породи, (від іменників):
 Ф. -овий, -евий;
 Ф. -ено-, (-ено-) -яний;
 Ф. -ьло-, -ьний,
 Ф. -ато-, -атий;
 Ф. -авто-, -астий, -астий;
 Ф. -ъко-, -ський;
6. Прикмети, взяті від того, що з особами або речами має діятисл., та що особи або речі діють (від дієслів):
 Ф. -аво-, -авий, -явий;
 Ф. -иво-, -ивий, -ливий;
 Ф. -ьло-, -ьний, -э_ло-, -ний.
 Ф. -то-, -овитий;
 Ф. -ъко-, -кий;
7. Колишні дієприкметники, що стали прикметниками:
 Ф. -по-, -ний, -аний, -ованій;
 Ф. -тъло-, -тний, -альний;
 Ф. -ело-, -еній;
 Ф. -то-, -мій;
 Ф. -ло-, -лій;
 Ф. -то-, -тий;
 Ф. -лт-, -учий, -ючий, -ачий, -жчий;
 Ф. -ацій, -ляцій, -уцій, -юцій;
 Ф. -щє- (+ іо-), -ший, -вшій;
8. Прикметники, взяті від часу та місця (від прислівників):
 Ф. -ьле-, -ній, -шний, -ешний, -ішний;
 Ф. -де-, -ший;
9. Поменшуючі та песяні прикметники:
 Ф. -аво-, -авий, -явий;
 Ф. -уній, -юній, -оній;
 Ф. -оватий, -уватий, -куватий;
 Ф. -авто-, -астий;
 Ф. -еккий;
 Ф. -ючкий, -ічкий;
 Ф. -юцький, -іцький, -оцький;
 Ф. -іський, -юський;
 Ф. -ісічкий, -юсічкий;
 Ф. -онький;
 Ф. -елький;
 Ф. -есенький, -ісінький, -юсінький;
 Ф. -ісій, *усій, -юсій, -*осій;
10. Побільшуючі та пейоративні прикметники:
 Ф. -енний;
 Ф. -езній;
 Ф. -езний, -ізний;

- Ф. -елезний, -енезний;
- Ф. -атий, -атий;
- Ф. -учий, -ючий;
- Ф. -уцій, -юцій;

11. Прикметники, що стали іменниками:

- Ф. -овий, -ова, -івна, -ові;
- Ф. -нб.

12. Чужі форманси:

- Ф. -тельний;
- Ф. -ивний;
- Ф. -альний;
- Ф. -ичний, -ічний;
- Ф. -арний, -ерний;
- Ф. -етний, (-утний);

